

CMR Working Papers

Formerly ISS WORKING PAPERS, seria: PRACE MIGRACYJNE

No. 36/94

**Najnowsze migracje z Polski
w świetle danych
Badania Aktywności
Ekonomicznej Ludności**

Marta Mioduszevska

July 2008

Centre of Migration Research
Warsaw University
Banacha Street 2B
02-097 Warsaw
Poland
Tel.: +48 22 659 74 11
Fax: +48 22 822 74 05
www.migracje.uw.edu.pl
migration.cmr@uw.edu.pl

Spis treści

Streszczenie	3
Abstract	3
Wstęp	4
Rozdział 1. Koncepcja badania	5
1.1. Aspekty badań nad migracjami	5
1.1.1. Dlaczego badanie migracji jest ważne?	5
1.1.2. Inspiracje teoretyczne	6
1.2. Schemat prezentowanego badania	9
1.2.1. Koncepcja metodologiczna	9
1.2.2. Baza Migrantów BAEL/OBM	11
1.2.3. Problemy, pytania i hipotezy badawcze	15
1.2.4. Przegląd literatury – dotychczasowe ujęcia prezentowanych problemów badawczych	19
Rozdział 2. Analiza makrostrukturalna	21
2.1. Ogólna selektywność migracji z Polski	21
2.1.1. Selektywność ze względu na podstawowe charakterystyki migrantów	21
2.1.2. Selektywność ze względu na województwo zamieszkania	25
2.2. Selektywność migracji z Polski dla poszczególnych kategorii	26
2.2.1. Dekompozycja strumienia migrantów ze względu na województwo pochodzenia	26
2.2.2. Dekompozycja strumienia migrantów ze względu na kierunki migracji	31
2.3. Podsumowanie	35
Rozdział 3. Analiza mikrostrukturalna	39
3.1. Teoretyczne podstawy ekonometrycznego modelu regresji logistycznej	39
3.2. Model decyzyjny migracji	41
3.2.1. Aplikacja modelu	41
3.2.2. Interpretacja wyników	47
3.3. Model decyzyjny a analiza selektywności	51
Rozdział 4. Analiza mezostrukturalna	55
4.1. Koncepcja analityczna	55
4.2. Regionalne zróżnicowanie WMKS	58
Podsumowanie	61
Bibliografia	63
Zestawienie spisów	65
Załączniki	66

Najnowsze migracje z Polski w świetle danych Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności

Streszczenie

W ostatnich latach Polska doświadczyła ogromnego odpływu ludności zagranicę, którego intensywność wzrosła po 1 maja 2004 roku. Niniejsza praca zawiera analizę najnowszych migracji z Polski ze szczególnym uwzględnieniem wpływu akcesji Polski do Unii Europejskiej na skłonność do migracji. Analiza dokonywana jest na trzech tradycyjnie wyróżnianych w literaturze przedmiotu płaszczyznach analizy – poziomie makro-, mezo- i mikrostrukturalnym. Ujęcie ilościowe bazujące na pojęciach selektywności migracji (Współczynnik Selektywności Migracji) i kapitale społecznym (Współczynnik Migranckiego Kapitału Społecznego) jak również model ekonometryczny dla binarnej zmiennej zależnej pokazały, iż migranci przed- i poakcesyjni znacząco się od siebie różnią. Odpływ ludności z Polski po 1 maja 2004 roku wydaje się być powodowany głównie zmianami w dostępie do rynku pracy w Wielkiej Brytanii czy Irlandii, jednakże sieci społeczne nadal pozostają jednym z kluczowych dla omawianego zjawiska czynników. Podstawą do prezentowanych analiz są dane Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności zaadaptowane w sposób, który umożliwia badanie zagadnień związanych z emigracją z Polski.

Recent migration from Poland. Evidence from the Polish Labour Force Survey

Abstract

During last decade Poland has been experiencing large outflow of Polish people intensified after 1 May 2004. This paper contains an in-depth analysis of latest migration from Poland with major focus on the accession of Poland to the European Union and its effect on propensity to migrate. Three levels of analysis traditionally present in the literature on migration issues are concerned i.e. macro-level, meso-level and micro-level. Quantitative approach based on concepts of selectivity of migration (Migration Selectivity Index) and social capital (Social Capital for Migration Index) as well as on econometric model for binary dependent variable proved that pre- and postaccession migrants are significantly different. Post-accession outflow seems to be driven mainly by changes in the access to the labour market in United Kingdom and Ireland, however social networks still remain one of key factors of the phenomenon. Analysis is based on data from Labour Force Survey 1999-2006 (BAEL) adapted to resolve migration issues.

Wstęp

Prezentowana praca dotyczy zjawiska mobilności przestrzennej ludności w wymiarze międzynarodowym. Jej ambicją jest przedstawienie fenomenu migracji z Polski na przełomie tysiącleci na trzech tradycyjnie wyróżnianych poziomach analizy – makrospołecznym, mikrospołecznym i pośrednim, w żargonie zwanym poziomem *mezo*. Przeprowadzone analizy opierają się o dane, które można w przybliżeniu odnieść do całości populacji naszego kraju, a wykorzystane doń narzędzia ekonometryczne umożliwiają ujęcie w formalne ramy pytań i hipotez badawczych oraz ich jednoznaczną weryfikację. Tym co stanowi o unikalności tej pracy jest fakt, że źródłem danych dla budowanych modeli jest Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności – panel prowadzony od 15 lat przez Główny Urząd Statystyczny, który do tej pory nie został w pełni wykorzystany przez badaczy migracji.

W pierwszym z rozdziałów zostanie zaprezentowana schemat metodologiczny koncepcja badania oraz opis panelu, na podstawie którego zebrano materiał empiryczny. Ponadto zarysowana zostanie teoretyczna koncepcja, będąca podglebieniem dla prezentowanego badania, by wreszcie móc sformułować pytania i hipotezy badawcze oraz zaproponować schemat szukania na nie odpowiedzi.

Rozdział 1. odpowiadać będzie makrostrukturalnemu poziomowi analizy migracji, a dzięki użyciu jednej z syntetycznych miar statystycznych – Współczynnika Selektowności Migracji – możliwa będzie analiza często poruszanego przez badaczy tej dziedziny zjawiska selektywności migracji. W rozdziale 2. zaprezentowany zostanie model decyzyjny migracji, który będzie odpowiadał mikrostrukturalnemu ujęciu omawianego zjawiska. Ostatni rozdział poświęcony będzie poziomowi *mezo*, w którym nacisk położony zostanie na zbadanie istnienia sieci społecznych i uosabianego przez nie społecznego kapitału migracyjnego.

Wnioski z zaprezentowanych analiz pozwolą na zarysowanie obrazu zjawiska migracji z Polski na przełomie tysiącleci, które ciągle pozostają fenomenem stosunkowo mało zbadanym.

Rozdział 1. Koncepcja badania

1.1. Aspekty badań nad migracjami

1.1.1. Dlaczego badanie migracji jest ważne?

Naukowcy, którzy w swoich pracach podejmują temat mobilności terytorialnej ludności wskazują na kilka aspektów, które czynią ich wysiłek badawczy istotnym, a często też użytecznym dla działalności różnego rodzaju instytucji społecznych. Choć fenomen migracji zajmował umysły badaczy już w XIX w. – Ernest Ravenstein jeszcze w 1885 r. sformułował klasyczne już „prawa migracyjne” – wydaje się, że dla rozumienia wielu procesów zachodzących we współczesnych społeczeństwach, niezbędnym jest prowadzenie systematycznych badań dotyczących migracji. Składa się na to wiele czynników, przede wszystkim jednak warto zwrócić uwagę na fakt, że skala zjawiska migracji przybrała w wielu krajach ogromny wymiar – zarówno w aspekcie przemierzanych przez ludzi dystansów jak i wielkości tych przepływów. Marek Okólski w pierwszym rozdziale *Ludzi na huśtawce* pisze: „Oto w wielu *odległych* zakątkach Ziemi, gdzie od *niepamiętnych czasów* ludzie byli z zasady osiadli i nie zapuszczali się dalej niż do najbliższego ośrodka handlowo-usługowego lub miejsca pracy, rozpoczęły się gorączkowe wędrówki na znaczniejsze odległości” (Okólski 2001: 9). Ewa Kępińska przytacza w raporcie SOPEMI statystyki bazujące na rejestrze PESEL, które mówią o emigracji z Polski wielkości 1,359 mln w ciągu drugiej połowy XX w. (Kępińska 2006: 50), przy czym należy podkreślić, że liczba ta dotyczy jedynie legalnych emigrantów osiedleńczych.

Konsekwencją rosnącej skali zjawiska migracji jest potrzeba prowadzenia polityki migracyjnej, zależnej od wielkości i struktury strumienia przepływu ludności. Zatem badania migracji są koniecznym elementem i warunkiem skuteczności działania państwa, formułowania celów polityki migracyjnej i projektowania programów, które owe cele mogłyby zrealizować.

Kolejnym zagadnieniem, którego podejmowanie w oderwaniu od zjawiska mobilności przestrzennej ludności może prowadzić do fałszywych wniosków, jest struktura społeczna i demograficzna wielkich zbiorowości. Należy tu zwrócić uwagę na fakt, iż, jak pisze w jednym z raportów Krystyna Iglicka, „związek migracji z sytuacją demograficzną w danym kraju ma charakter dwustronny. Oznacza to, że z jednej strony przemieszczenia przestrzenne ludności mogą mieć modyfikujący wpływ na zjawiska demograficzne, z drugiej zaś – określona sytuacja demograficzna może stymulować poszczególne strumienie migracyjne” (Iglicka 2003: 4). Wszelkie prognozy demograficzne, których formułowanie ma ogromne

znaczenie dla prowadzenia odpowiedniej polityki społecznej, zależęć muszą od prognozowanych wielkości strumienia migracji, ale też i jego struktury.

Podobnie rzecz się ma w odniesieniu do funkcjonowania struktury społecznej. W kontekście tego podejścia badacze podejmują się opisanie i wyjaśnienie zjawiska marginalizacji społecznej, jakie często dotyka migrantów, zarówno w ramach społeczności wysyłającej jak i społeczności miejsca przeznaczenia (Osipowicz 2001: 382-409).

Powyższe rozważania wydają się w wystarczający sposób argumentować o istotności na rzecz wysiłków podejmowanych przez badaczy migracji. Można jednak zastanawiać się, w jakim stopniu samo zjawisko migracji dotyka zagadnień, które znajdują się w obszarze zainteresowań ekonomii? Czy mobilność przestrzenna ludności jest ważna z punktu widzenia pytań, jakie zadają sobie ekonomiści?

Odpowiedź na powyższe wątpliwości jest twierdząca – badaniem migracji zajmują się przedstawiciele różnych dyscyplin – socjologowie, antropolodzy, geografowie, ale też i ekonomiści. Współczesne migracje, przyjmując coraz częściej charakter migracji zarobkowych, wynikają z pobudek, które zwyczajowo leżały w kręgu zainteresowań ekonomii. Wyniki badań prowadzonych przez Ośrodek Badań nad Migracjami w latach 1994-1996 pokazują, że w „znanym z wychodźstwa Nowym Targu około 45% gospodarstw domowych korzystało ze środków zarobionych zagranicą” (Okólski 2001: 10). Wynagradzani zagranicą polscy pracownicy, transferujący swoje dochody do Polski, mają wpływ na poziom popytu, a struktura ich wydatków nie pozostaje bez znaczenia dla takich wielkości jak konsumpcja, inwestycje czy wpływy do budżetu państwa z tytułu podatków.

Niektóre z modeli ekonomicznych próbowały zjawisko migracji, rozumianej jako mobilność czynnika produkcji, jakim jest praca, włączyć do formalnej analizy – „migracje międzynarodowe mogą być analizowane w ten sam sposób, co międzynarodowa mobilność kapitału” (Bhagwati, Srinivasan 1998: 465, za: Górny, Kaczmarczyk 2003: 18-20). Założenie, jakie przyświeca takiemu podejściu, opiera się na fakcie istnienia międzynarodowego rynku pracy i rynkowego mechanizmu ustalania stawek płacy.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że analizując zjawisko migracji można się doszukiwać tradycyjnie ekonomicznych mechanizmów zarówno po stronie przyczyn powstawania migracji jak i skutków jej istnienia.

1.1.2. Inspiracje teoretyczne

Truizmem jest stwierdzenie, iż migracje międzynarodowe są fenomenem tak złożonym, że skupiają zainteresowanie badaczy o różnej proweniencji, a do badań nad nimi zaprzęga się różne metody i techniki. Agata Górny i Paweł Kaczmarczyk (2003) podjęli próbę

syntetycznego ujęcia dotychczasowych koncepcji teoretycznych dotyczących migracji, dzieląc je na te, które tę problematykę ujmują na jednym z trzech wyróżnionych poziomów:

- makrostrukturalnym,
- mikrostrukturalnym,
- mezostrukturalnym.

W ramach pierwszego, chronologicznie najstarszego nurtu teoretycznego kładzie się nacisk na znaczenie czynników oddziałujących na poziomie całej struktury społecznej, same migracje zaś traktuje się jako przepływy grup ludności, nie jako zdarzenia jednostkowe. Narodziny nieco młodszych koncepcji, mających charakter mikrostrukturalny, wiąże się zazwyczaj z niedostatkami podejścia makrostrukturalnego, choć „przez długi czas (...) powszechne było przekonanie, że podstawowym poziomem, na jakim powinny być analizowane procesy migracyjne, jest poziom *makro*” (Górny, Kaczmarczyk 2003: 47). Koncepcje zaliczane do mikrostrukturalnych są również wyrazem metodologicznego indywidualizmu, który zdominował wiele paradygmatów różnych dyscyplin nauk społecznych.

Ostatni z wyróżnionych poziomów analizy, najmłodszy i najmniej okrzepły w badaniach nad migracjami nazwany został poziomem mezostrukturalnym (gr. *mésos* tłumaczy się jako: „środkowy”, „pośredni”), w którym najsilniej akcentuje się społeczny kontekst migracji. Potrzeba tego typu analiz wypłynęła z obserwacji, iż natężona mobilność pomiędzy pewnymi krajami sprawia, iż procesem migracji zaczynają rządzić odrębne prawa. Spory wkład w postaci konceptualizacji ujęcia miał „Thomas Faist (1997, 2000), przedstawiając je jako łącznik między poziomem *mikro* i *makro*” (Górny, Kaczmarczyk 2003: 68).

Powyższy schemat dość dobrze wpisuje się w rysujące się podziały pomiędzy poszczególnymi dyscyplinami nauk społecznych i pozwala na w miarę jednoznaczną klasyfikację wypracowanych podejść. Dodając do powyższej kategoryzacji wymiar odpowiadający procesualnemu charakterowi zjawisk migracyjnych, który w swej pracy kreśli Ewa Jaźwińska, tj. podział na badania koncentrujące się „zazwyczaj na (1) przyczynach, (2) konsekwencjach lub (3) przebiegu procesu migracyjnego” (Jaźwińska 2000: 12), otrzymujemy złożoną typologię możliwych ujęć problemu migracji, co ilustruje Tabela 1.

Tabela 1. Typologia koncepcji teoretycznych dotyczących migracji międzynarodowych wraz z wybranymi przykładami

	Poziom mikrostrukturalny	Poziom mezostrukturalny	Poziom makrostrukturalny
Przyczyny	Wszelkie neoklasyczne w rozumieniu ekonomicznym ujęcia zjawisk migracyjnych na poziomie jednostek lub rodzin, w których potencjalni migranci dokonują kalkulują koszty i korzyści decyzji o migracji i dokonują wyboru na podstawie szacunków korzyści netto, przykładem koncepcja <i>Microlevel Decision-Making</i> (DeJong, Fawcett 1981).	W ramach analiz na poziomie mezostrukturalnym, mających swe początki w stosunkowo nieodległym czasie (za cezurę można przyjąć lata 90. ubiegłego stulecia), bardzo trudne jest uchwycenie granicy pomiędzy trzema tradycyjnie wyróżnianymi elementami procesu migracyjnego. W przypadku większości podejść, które bazują na koncepcjach kapitału społecznego i sieci społecznych akcentuje się wszystkie trzy wspomniane etapy – przyczyny, przebieg jak i skutki migracji. Przykładem tego nie będzie rozwinięta przez Alejandro Portesa i Julię Sensenbrenner koncepcja procesu wytwarzania i akumulacji kapitału społecznego (1993), która pojęcia Pierra Bourdieu i Loïc Wacquant’a (1992) przekłada na język badań nad migracjami (zob. Górny, Stola 2001: 164-168).	Intuicyjna i dość płodna koncepcja sformułowana przez Everetta Lee w 1966, zwana <i>push-pull theory</i> (Lee 1966), w której podkreśla się znaczenie czynników wypychających (w ramach społeczeństwa wysyłającego) i przyciągających (w ramach społeczeństwa kraju docelowego).
Przebieg	Zaproponowana przez Douglasa Massey, Rafaela Alarcóna, Jorge Duranda i Humerto Gonzaleza dynamiczna analiza migracji, w której wyróżnione są cztery fazy: (1) wyjazd, (2) cyrkulacyjne migracje, (3) osiedlenie się oraz (4) powrót (Massey et al. 1987: 284-314). Na każdym z tych etapów, według koncepcji autorów, działają nieco odmienne mechanizmy decyzyjne i różne są szanse osiągnięcia kolejnego stadium wędrówki.		Pewne aspekty ujęcia teoretycznego zaproponowanego przez E. Ravensteina, w których podkreśla się wieloetapowość procesu migracji – jedno z praw które mówi, iż „migracja przebiega etapami w kierunku ośrodków o coraz wyższym poziomie rozwoju – (...) migracje ludności wiejskiej do miast, potem do innych większych i lepiej rozwiniętych ośrodków miejskich, wreszcie poza granice danego kraju” (Lee 1966, za: Górny Kaczmarczyk 2003:14)
Konsekwencje	Bazujące na pojęciu alienacji i anomii społecznej (zob. Durkheim 1999) koncepcje badające psychologiczne skutki zachowań migracyjnych i adaptacji do warunków społeczeństw przyjmujących (zob. Vega, Rumbaut 1991: 351-383).		„Odwrócona” teoria dualnego rynku pracy, której teza mówi, iż „jedną z możliwości wytworzenia się dualnego rynku pracy jest system oparty o rekrutację cudzoziemskiej siły roboczej” (Górny, Kaczmarczyk 2003: 31 przyp.).

Źródło: opracowanie własne.

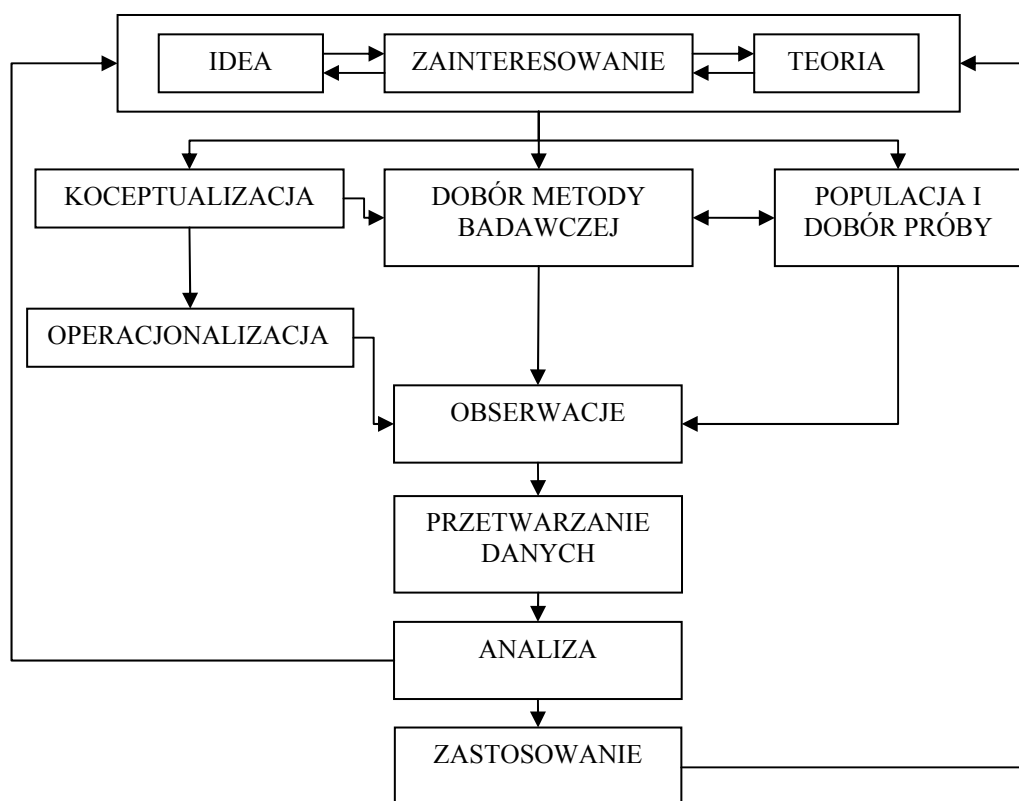
Przedstawione powyżej zestawienie zdaje sprawę z faktu, jaką wielością podejść, metod, technik i narzędzi charakteryzować się mogą badania dotyczące migracji międzynarodowych. Dla celów prezentowanej pracy poczyniona kategoryzacja okaże się pomocnym drogowskazem przy formułowaniu pytań i problemów badawczych, jako że sekwencja poszczególnych etapów zaproponowanego procesu naukowego ma nieco odmienny od schematu uznawanego za klasyczny w naukach społecznych

1.2. Schemat prezentowanego badania

1.2.1 Koncepcja metodologiczna

Zanim zostanie przedstawiona koncepcja przeprowadzonego w niniejszej pracy badania, należy wyjaśnić, jakimi podstawami metodologicznymi będzie się ono rządziło. Klasyczny schemat badań w naukach społecznych, zilustrowany poniższym diagramem (Rysunek 1), pochodzącym z jednego z najpopularniejszych na świecie podręczników do metodologii nauk społecznych (Babbie 2007), zakłada pewną ustaloną sekwencję działań, odzwierciedlającą logikę procesu naukowego:

Rys. 1. Klasyczny schemat badawczy w naukach społecznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie Babbie (2007: 128).

Według Earla Babbiego (2007) każde badanie powinno wynikać z zainteresowania badacza pewnym zjawiskiem, chęci zweryfikowania pewnej teorii bądź nie popartej naukowymi przesłankami idei. Kierunki strzałek oznaczają wpływ danego elementu na inny – zatem kolejnym etapem w tym klasycznym schemacie jest konceptualizacja, czyli przyjęcie

pewnych definicji interesujących badacza zjawisk i procesów, określenie metody badawczej wraz ze sposobem doboru próby. Należy przy tym pamiętać, jakimi zaletami i wadami charakteryzują się poszczególne podejścia badawcze. Operacjonalizacja, czyli sprowadzenie definiowanych pojęć do poziomu empirycznych wskaźników, pozwala badaczowi „wyjść w teren” – zebrać materiał, który następnie poddawany jest analizie i interpretacji. Jeżeli badanie ma w zamierzeniu mieć walor użytkowy, jego wyniki, przynajmniej w założeniu, znajdują zastosowanie w praktyce.

Ta klarownie wyłożona idea prowadzenia badań naukowych jest jednak często nie do zaaplikowania w praktyce. Sam jej autor podkreśla, że ów diagram „może sugerować bardziej uporządkowaną kolejność działań w badaniach społecznych, niż zazwyczaj ma to miejsce w rzeczywistości” (Babbie 2007: 129). Przeszkody, jakie temu towarzyszą mogą mieć charakter subiektywny (jak chociażby zaangażowanie osobiste czy durkheimowskie *praenotiones*) lub obiektywny – często pewne elementy są poza zasięgiem działania pojedynczego badacza. Ma to miejsce zwłaszcza w przypadku, gdy interesujące zagadnienie wymaga zebrania obfitego materiału statystycznego, który nie znajduje się w zasobach żadnej instytucji, a który pozwoliłby na wywiedzenie wniosków dotyczących licznej populacji.

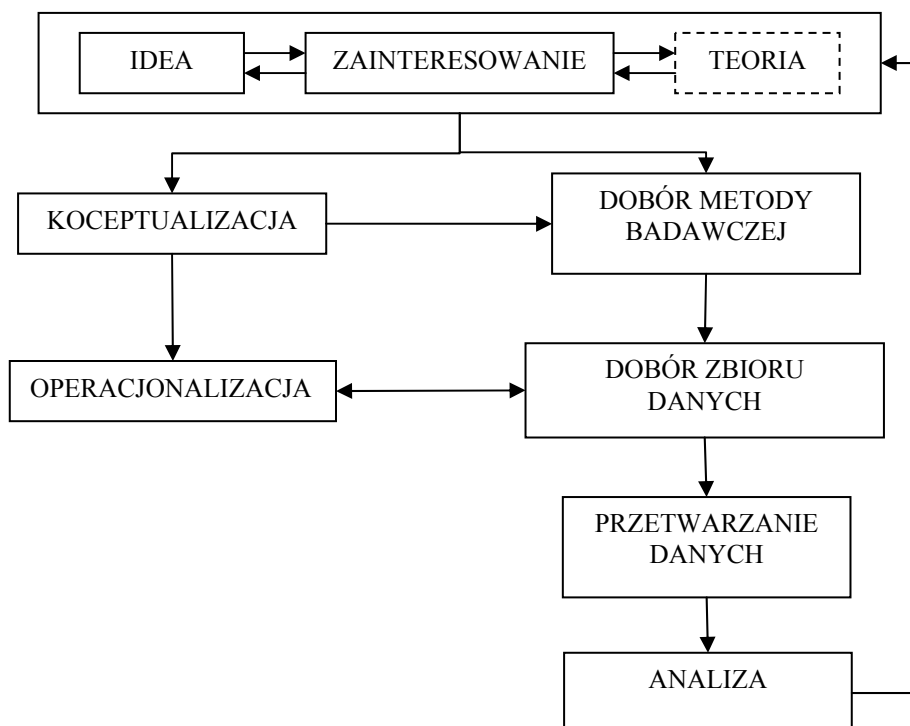
Tego typu problem pojawia się w badaniach nad migracjami międzynarodowymi i dotyczy również tej pracy. Mówiąc o migracjach międzynarodowych w skali całego kraju, musimy się nieuchronnie odwołać do danych, które byłyby dostatecznie rzetelne, pełne i bazowałyby na losowo dobranej próbie lub ewentualnie na całej populacji. Ponieważ zebranie takich danych jest kosztowne, zbiory, na których można opierać badanie są nieliczne.

Badacz ma więc w tym przypadku ograniczone pole działania, może bowiem;

- zrezygnować z przyjętej hipotez i ograniczyć wnioskowanie do dużo węższej populacji, dla której możliwe będzie zebranie odrębnego materiału empirycznego,
- ograniczyć zakres stawianych pytań badawczych tak, by móc się podeprzeć istniejącym materiałem empirycznym.

W niniejszej pracy przedstawione zostanie ostatnie z proponowanych powyżej rozwiązań problemu niedostatecznych zasobów danych, a zatem schemat badawczy będzie miał postać:

Rys. 2. Schemat postępowania w prezentowanym badaniu

Źródło: opracowanie własne.

1.2.2 Źródło danych – „Baza Migrantów BAEL/OBM”

Od 1993 roku w ramach Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności staraniem Głównego Urzędu Statystycznego zbierane są dane dotyczące aktywności ekonomicznej Polaków, głównie w zakresie uczestnictwa w rynku pracy. Jest to jedno z badań przeprowadzanych na ogólnopolskich reprezentatywnych próbach (populację generalną stanowią co najmniej 15-letni mieszkańcy Polski, od 2004 r. również cudzoziemcy) i jedyne obok Badania Budżetów Gospodarstw Domowych zakrojone na taką skalę badanie panelowe. Zaproponowana przez statystyków GUS specyficzna struktura próbkowania przesądza o fakcie, że jest to w istocie kwartalny panel rotacyjny, w którym jednostki badania poddawane są wywiadam przez dwa kwartały z rzędu po czym na kolejne pół roku są wyłączone z obserwacji i powracają do próby, by znów dwukrotnie być poddane wywiadam (zob.: GUS 2007: 11-22). Schemat ów obrazowany tzw. kartą rotacji próby a w fachowej literaturze oznaczany symbolem „2-(2)-2”, został przedstawiony na Rysunku 3.

Rys. 3. Struktura próbkowania w BAEL – karta rotacji próby

1995				1996				1997			
I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
X	-	-	X	X							
	X	X	-	-	X	X					
		X	X	-	-	X	X				
			X	X	-	-	X	X			
				X	X	-	-	X	X		
					X	X	-	-	X	X	
						X	X	-	-	X	X

Źródło: Mycielski (2007).

W każdym kwartale do próby losowanych jest 24 700 gospodarstw domowych, co oznacza 1 900 gospodarstw domowych ankietowanych w każdym tygodniu kwartału¹. Daje to przeciętnie ponad 50 000 osób w próbie. Oznacza to, że nawet pomimo iż odsetek migrantów jest zazwyczaj niewielki (w istocie nie przekracza on nigdy 1%), jest szansa na wychwycenie dość dużej ilości takich obserwacji. Dla przykładu w Tabeli 2 przedstawione zostały liczebności emigrantów w próbie w I kwartale w latach 1999 – 2006:

Tabela 2. Liczebność migrantów w próbie BAEL w wybranych okresach badania

Kwartał	Liczebność migrantów
I/99	202
I/00	239
I/01	339
I/02	325
I/03	335
I/04	427
I/05	512
I/06	733

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL.

Dobór do próby ma charakter losowy, operatem w tym przypadku jest Krajowy Rejestr Podziału Terytorialnego Kraju, zaś losowanie odbywa się dwustopniowo:

- jednostkami losowania pierwszego stopnia (JPS) są tzw. okręgi terytorialne (OT) – w miastach rejony statystyczne, na wsiach obwody spisowe,

¹ Na przestrzeni kilkunastu lat prowadzenia panelu miała miejsce jedna istotna zmiana w metodologii badania – od IV kwartału roku 1999 zdecydowano się na prowadzenie go tzw. metodą ciągłą, co oznaczało, że w każdym z trzynastu tygodni kwartału ankietowana była próba 1 900 gospodarstw domowych. Do I kwartału 1999 roku stosowano metodę punktową, czyli sondaż miał miejsce w środkowym tygodniu każdego kwartału (por. GUS 2007). O ile z punktu widzenia analiz dotyczących rynku pracy może mieć to pewne znaczenie, dla niniejszego badania uwaga ta jest marginalna.

- jednostkami losowania drugiego stopnia są mieszkania².

Jednym z istotnych aspektów jest fakt, iż próba losowana jest z zastosowaniem procedury tzw. warstwowania (por. Babbie 2007: 227-230), zaś podstawą tej ostatniej jest podział na województwa. Oznacza to, iż poza uogólnianiem wyników na poziomie ogólnopolskim, możliwe jest wnioskowanie statystyczne na poziomie województw, a tym samym uprawnione są wszelkie międzyregionalne porównania. Będzie to miało znaczenie w kontekście formułowanych w dalszych rozdziałach problemów badawczych.

Korzystanie z danych surowych Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności jest niewątpliwie wyzwaniem, zwłaszcza w sytuacji, gdy chce się wyciągać jakiegokolwiek wnioski dotyczące jedynie emigrantów oraz gospodarstw domowych, z których pochodzą. W związku z tym w ramach prac badawczych związanych z prowadzonym przez Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego projektem „Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczania bezrobocia” (MPLM) skonstruowana została „Baza Migrantów BAEL/OBM”, dzięki której możliwe okazały się analizy dotyczące emigracji z Polski. Baza ta liczy ponad 6 tys. rekordów dotyczących migrantów „uchwyconych” w badaniu BAEL w okresie 1999-2006. Górną cezurę czasową narzuciły ówczesne warunki dostępności danych, dolna zaś została dobrana w taki sposób, by uzyskać dwa możliwie homogeniczne i zrównoważone liczebnie zbiory migrantów – przedakcesyjnych (czyli takich, którzy wyjechali przez 1 maja 2004 roku) i poakcesyjnych (czyli takich, których zanotowano w badaniu już po akcesji Polski do Unii Europejskiej). W Bazie Migrantów znalazły się podstawowe charakterystyki dotyczące ich samych oraz gospodarstw domowych, z których pochodzą, zebranych na podstawie tzw. kartoteki ZG³. Migrantem, w rozumieniu metodologii narzuconej przez GUS, jest każda osoba należąca do gospodarstwa domowego nieobecna w trakcie badania, przebywająca poza granicami kraju powyżej 2 miesięcy⁴.

Pomimo że Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności jest badaniem panelowym (możliwe jest uzyskanie informacji na temat półtorarocznej historii jednostki obserwacji), w prezentowanej koncepcji taka struktura zbioru nie będzie wykorzystywana. Wiąże się to przede wszystkim z tradycyjnymi trudnościami związanymi z tzw. zjawiskiem „wycierania się panelu” (zob. Rys. 4), ale też i z faktem że w przypadku tak niewielkich liczebności oraz ograniczonego zbioru danych⁵, z jakimi mamy do czynienia przy zjawisku badania migracji,

² Fakt, iż jednostkami losowania drugiego stopnia są mieszkania ma pewne znaczenie w przypadku badań migracji – istnieje szansa, że w badaniu znajdują się informacje na temat gospodarstw, z których wyemigrowali wszyscy członkowie, zwłaszcza zaś jednoosobowe gospodarstwa domowe.

³ Jest to w istocie kwestionariusz dotyczący cech gospodarstwa domowego, który jest wypełniany na podstawie informacji jego członków bądź członków gospodarstwa zajmującego to samo mieszkanie.

⁴ Od 2007 roku za migrantów uznaje się osoby nieobecne w kraju przez co najmniej przez 3 miesiące do momentu przeprowadzenia badania. Nie ma to znaczenia dla analiz przeprowadzonych w niniejszej pracy, bowiem odnosi się ona jedynie do okresu 1999-2006 r.

⁵ W przypadku Bazy Migrantów BAEL/OBM w historii jednostki mają szansę zajść nieliczne zmiany, a to właśnie zmiany są kluczowym elementem modeli mikrostrukturalnych z włączeniem czynnika czasu

analiza wykorzystująca panelową strukturę sondażu nie przyniosłaby prawdopodobnie satysfakcjonujących wyników.

Rys. 4. Struktura rekordów w bazie BAEL dla jednej z fal badania

Freq.	Percent	Cum.	Pattern
3082	60.00	60.00	11..11
404	7.86	67.8611
371	7.22	75.08	11....
281	5.47	80.55	.1..11
224	4.36	84.911
181	3.52	88.44	1.....
146	2.84	91.28	11..1.
126	2.45	93.73	.1....
102	1.99	95.721.
220	4.28	100.00	(other patterns)
5137	100.00		XX..XX

Źródło: Mycielski (2007).

Wykorzystanie Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności do badań migracji nie jest pomysłem nowatorskim – od lat stosuje się je do szacowania wielkości emigracji z Polski (por. Kępińska 2007 i wcześniejsze publikacje z serii SOPEMI) czy struktury strumienia emigracji (Fihel, Kaczmarczyk, Okólski 2007: 75-76), aczkolwiek należy stwierdzić, że na gruncie polskich badań przez długi czas dane te były traktowane jako mało inspirujące. *Labour Force Survey* – europejskie odpowiedniki BAEL – stawały się niekiedy podglebieniem analiz, na ich podstawie skonstruowano m.in. modele wyjaśniające zróżnicowanie stawek płacy wśród „nowych Europejczyków” na brytyjskim rynku pracy (Drinkwater, Eade, Garapich 2006). W związku z powyższym warto krótko podsumować wszelkie korzyści, ale i niebezpieczeństwa, związane z wykorzystywaniem zbioru BAEL w badaniach migracyjnych, by być świadomym ograniczeń, jakimi winno się cechować wnioskowanie na podstawie tych danych:

(por. Mycielski 2007). W tym kontekście ciekawym byłoby zaobserwowanie związku faktu migracji z aktywnością na krajowym rynku pracy, jednak struktura Bazy Migrantów BAEL/OBM nie pozwala na tak głębokie analizy.

Tabela 3. Korzyści i wady czerpania danych ze zbiorów BAEL

Korzyści	Wady
<ul style="list-style-type: none"> • ogólnopolskie próby, • duża liczebność prób (w każdym kwartale sondażem objęte jest ponad 50 000 ludności), • stosunkowo długi przekrój czasowy badania (1993-2007), • stosunkowo rzadkie zmiany metodologii prowadzenia badania – możliwe wiarygodne porównania wzdłuż czasu, • w miarę jednolita metodologia badania z prowadzonymi w innych krajach badaniami <i>Labour Force Survey</i>, co pozwala na międzynarodowe analizy porównawcze. 	<ul style="list-style-type: none"> • stosunkowo krótkie próby w przekroju czasowym – odstęp półtoraroczny w schemacie 2-(2)-2, • brak pełnej reprezentatywności – projekt realizowany na potrzeby badania rynku pracy, stąd respondenci to osoby co najmniej 15-letnie.

Źródło: opracowanie własne.

1.2.3. Problemy, pytania i hipotezy badawcze

Punktem wyjścia do prowadzonych analiz będzie typologia zaprezentowana w rozdziale 1.1.2., która problematykę badań migracyjnych dzieli ze względu na stopień ogólności społecznych struktur odniesienia. Tym, co w będzie w mojej pracy główną osią zainteresowań, są przyczyny emigracji z Polski, niemniej jednak pewne aspekty przebiegu tejże oraz wybrane jej konsekwencje zostaną również omówione. Szczególna uwaga zostanie poświęcona wpływowi akcesji Polski do Unii Europejskiej na strukturę emigracji, a 1 maja 2004 r. będzie istotną cezurą, która dzielić będzie analizowany okres na dwa podokresy nazywane już zwyczajowo przed- i poakcesyjnym. Analiza będzie dotyczyła wszystkich trzech poziomów funkcjonowania struktur społecznych, dla których poszukiwane będą odpowiedzi na postawione poniżej pytania badawcze:

- *Kim są i byli polscy emigranci? Czy w przypadku Polski uprawnione jest twierdzenie o selektywności procesu migracji? Ze względu na które charakterystyki dotyczące emigrantów i ich gospodarstw domowych selektywność migracji jest najsilniejsza? Czy akcesja Polski do Unii Europejskiej wpłynęła znacząco na strukturę strumienia emigracji?*

W tej części pracy poza krótką charakterystyką strumienia migracji z Polski przed i po 1 maja 2004 r. i identyfikacją potencjalnych źródeł zmian w tejże strukturze, znajdzie się analiza zjawiska selektywności migracji na poziomie ogólnopolskim i regionalnym. Ta ostatnia będzie oparta o stosowaną w demografii statystyczną formułę Współczynnika Selektywności Migracji (por. Cieślak 1992: 252), która w syntetyczny sposób zdaje sprawę

ze zjawiska selektywności w ramach określonej populacji ze względu na wybraną cechę. Poniżej przedstawiona jest matematyczna postać tegoż współczynnika:

$$WSM_{V=i} = \frac{\frac{M_{V=i}}{M} - \frac{P_{V=i}}{P}}{\frac{P_{V=i}}{P}},$$

gdzie poszczególne symbole odpowiadają odpowiednim pojęciom:

V – zmienna, ze względu na którą badamy selektywność migracji (np. wiek, płeć itd.);

i – kategoria zmiennej V , dla której liczona jest wartość współczynnika (np. mężczyźni, wykształcenie wyższe, wiek produkcyjny itd.);

$WSM_{V=i}$ – współczynnik selektywności migracji ze względu na zmienną V dla kategorii i ;

$M_{V=i}$ – liczba migrantów z danego obszaru należących do kategorii i zmiennej V ;

M – liczba wszystkich migrantów z danego obszaru;

$P_{V=i}$ – liczba ludności danego obszaru należąca do kategorii i zmiennej V ;

P – całkowita liczba ludności na danym obszarze.

Współczynnik ten może przyjmować wartości z zakresu $[-1; +\infty)$, wartości większe od zera świadczą o występowaniu dodatniej selektywności (tym większej, im wyższa wartość współczynnika) – w procesie migracyjnym uczestniczy więcej jednostek danej kategorii niż wynikałoby to z ich proporcji w całkowitej populacji. Wartość 0 (a w praktyce bliska zera) oznacza, że zjawisko selektywności nie występuje, natomiast wartości ujemne dowodzą występowania selektywności negatywnej.

Ponieważ Współczynnik Selektywności Migracji nie posiada miana, możliwe jest porównywanie jego wartości dla różnych zmiennych – możliwe jest tym samym określenie, która cecha silniej selekcjonuje migrantów z danego obszaru. Ponadto analizując wartości współczynnika w ramach strumieni migracji do określonych krajów docelowych, możliwe jest rozróżnienie typów selektywności w ramach tychże właśnie strumieni.

Powyższe pytania oraz propozycja odpowiedzi na nie odpowiadały makrostrukturalnemu poziomowi analizy. Wiele wskazuje na to, że wnioski z nich płynące będą miały pewną moc wyjaśniającą. Analiza mikrostrukturalna, której celem jest również wyjaśnianie, oparta będzie na twardych podstawach ekonometrycznych, a na jej podstawie sformułowane zostaną odpowiedzi na następujące pytania:

- *Czy istnieje model w dostateczny sposób wyjaśniający zjawisko emigracji z Polski? Jaki jest kierunek i siła wpływu poszczególnych cech społeczno-demograficznych na fakt emigracji z Polski? Czy pod tym względem okresy przed- i poakcesyjny różnią się znacząco?*

Odpowiedź na powyższe pytania stanie się możliwa dzięki zastosowaniu klasycznych decyzyjnych modeli ekonometrycznych dla zmiennej binarnej (rodzina LOGIT/PROBIT).

Formalnie rzecz ujmując, celem tego fragmentu analizy zjawiska będzie oszacowanie modelu postaci:

$$m_i = f\left(\sum_{i=1}^n ind_i \times p_{ind_i} + gosp_{k(i)} \times p_{gosp_{k(i)}}\right),$$

gdzie m_i jest zerojedynekową zmienną wskaźnikową oznaczającą fakt wyjazdu zagranicę i -tej osoby objętej sondażem, ind_i to wektor charakterystyk indywidualnych i -tej osoby, $gosp_{k(i)}$ oznacza wektor charakterystyk gospodarstwa domowego, z którego pochodzi i -ta osoba, zaś p (oznakowane odpowiednim subskryptem) określa wektor współczynników odpowiadających sile wpływu poszczególnych cech respondenta i gospodarstwa domowego na fakt wyjazdu zagranicznego. Statystyczna istotność i wartość parametrów wektora p w powyższym równaniu będą zdawać sprawę z siły i kierunku zależności pomiędzy zmienną objaśnianą a szeregiem zmiennych objaśniających. Chociaż modele LOGITowe nie są właściwymi do analizowania dynamiki zjawisk i ich konstrukcja nie pozwala na uchwycenie międzyokresowych zmian poszczególnych charakterystyk, możliwe będzie zestawienie wartości poszczególnych parametrów p w przekroju czasowym i analizowanie zmian wpływu poszczególnych z nich na zmienną objaśnianą m_i .

Nie ulega wątpliwości, że zaproponowana powyżej problematyka w dość dużym stopniu zda sprawę z charakteru współczesnych procesów migracyjnych w naszym kraju. Niemniej jednak, dla dopełnienia koncepcji analitycznej zarysowanej w rozdziale 1.1.2., wartym byłoby znalezienie odpowiedzi na pytania, które zaklasyfikować należy do pytań odnoszących się do *mezo* poziomu analizy:

- *Czy materiał empiryczny dostarcza przesłanek za twierdzeniem o istotnym znaczeniu sieci społecznych dla zjawisk migracyjnych? Czy akcesja Polski do Unii Europejskiej wzmocniła czy też osłabiła wpływ sieci społecznych i ich funkcjonowania na zjawisko emigracji?*

Podkreślić należy, że o ile w przypadku wcześniej opisanych analiz na możliwie najwyższym i najniższym poziomie zarówno klasyczna metodologia jak i tradycja badawcza zdołały wypracować pewne schematy analityczne, o tyle problemy formułowane na poziomie *mezo* wymagają elastycznego i kreatywnego podejścia. Nie można zapominać także, że pewne ograniczenia stawia nam zbiór danych, który, dostarczając bogatej informacji na temat pochodzenia i podstawowych charakterystyk społeczno-demograficznych jednostek, nie pozwala na daleko posunięte analizy bazujące na koncepcji kapitału czy sieci społecznych.

Na podstawie danych Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności jedyna możliwość operacjonalizacji sieci społecznych zasadza się na związkach faktycznego migranta z innym migrantem – członkiem tego samego gospodarstwa domowego. Zgodnie z hipotezą postawioną przez A. Górny i Dariusza Stołę (Górny, Stola 2001: 170) zaczerpniętą z prac

D. Massey (Massey et al. 1999: 117-118; za: Górny, Stola 2001: 187) to właśnie najbliżsi krewni są tymi, których doświadczenia migracyjne mają najbardziej znaczący wpływ na fakt wyjazdu danej osoby⁶.

Podobnie jak w przypadku sześciu gmin, w których w latach 1994-1996 prowadzone było badanie etnosondażowe, wyliczony zostanie wskaźnik kapitału społecznego gospodarstwa domowego mierzony liczbą osób przebywających zagranicą⁷. Pozwoli on na porównanie społecznego kontekstu dla migracji z różnych regionów Polski oraz w dwu wyróżnionych okresach. Da to przyczynek do wnioskowania o zmieniającej się roli sieci społecznych w kształtowaniu procesów odpływu ludności.

Dla znalezienia potwierdzenia wniosków wywiedzionych z powyższej analizy, przedstawiona zostanie odmienna nieco koncepcja badania wspomnianych sieci społecznych, opierająca się na omówionej już mierze Współczynnika Selektowności Migracji. Jego wartość zostanie wyliczona dla każdej kategorii cechy jaką jest województwo zamieszkania (czyli *de facto* dla każdego województwa). Nie można z całą pewnością stwierdzić, że odpowiednie zależności empiryczne przesądzą o roli kapitału społecznego i jego malejącym bądź rosnącym znaczeniu dla przepływów migracyjnych – mimo wszystko proponowane wskaźniki dalekie są od doskonałości. Niemniej jednak otrzymane w efekcie zaproponowanej analizy wyniki, nie mające do tej pory odzwierciedlenia w literaturze przedmiotu, pozwolą na projektowanie dalszych, pogłębionych badań.

Przedstawione powyżej kwestie były podnoszone w badaniach nad migracjami wielokrotnie w zasadzie od początków zainteresowania zjawiskiem migracji – „praw migracji” doszukiwał się jeszcze w XIX w. wspomniany już (Tabela 1) E. Ravenstein (Ravenstein 1885, 1889; zob.: Górny, Kaczmarczyk 2003: 14-15). Bardziej współczesne podejścia, bazujące na koncepcjach mikroanalitycznych i włączające do modeli powiązania międzyludzkie i czynniki instytucjonalne również niejednokrotnie podejmowały stawiane przeze mnie pytania. Należy jednak podkreślić, że w dorobku badaczy nad migracjami z Polski brak jest prac, które ujęcie mikro- i tzw. mezostrukturalne testowałyby na tak reprezentatywnych danych.

⁶ Kwestia ta jednak stoi w pewnej opozycji do koncepcji Nowej Ekonomicznej Teorii Migracji, w której zakłada się, że migracja poszczególnych członków jest pewną strategią ekonomiczną rodziny (Górny, Kaczmarczyk 2003: 56-58) a nie indywidualną decyzją jednostek kierujących się rachunkiem korzyści i kosztów. Prezentowana przeze mnie koncepcja bliższa jest tej postulowanej przez D. Massey'a i polskich badaczy.

⁷ Przy wyliczeniu owego wskaźnika, z uwagi na wspomniane ograniczenia dotyczące zbioru danych, nie będzie jednak możliwym zastosowanie proponowanych przez autorów współczynników mierzących siłę powiązań pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny (zob. Górny, Stola 2001: 170).

1.2.4. Przegląd literatury – dotychczasowe ujęcia prezentowanych problemów badawczych

Punktem wyjścia dla konceptualizacji przedstawionego w niniejszej pracy badania jest praca A. Górny i P. Kaczmarczyka (2003) będąca bodaj najbogatszym polskojęzycznym przeglądem i próbą systematyzacji powstałych na przestrzeni ponad stu lat teoretyzacji zjawisk migracyjnych. Wraz z opublikowaną w tej samej serii pracą E. Jaźwińskiej (2000) dotyczącą zalet i niedoskonałości wiążących się ze stosowaniem w badaniach nad migracjami międzynarodowymi metod ilościowych dostarcza ona klucza, według którego sformułowane zostały pytania i hipotezy badawcze. Obie publikacje są ponadto źródłem inspiracji dla stawianych przeze mnie pytań i sposobów na nie odpowiedzi – pierwsza jest kompendium dotychczasowej wiedzy teoretycznej o procesach migracyjnych⁸, druga swoistym przewodnikiem metodologicznym dla badaczy migracji.

Ponieważ praca ta dotyczy przede wszystkim zagadnienia najnowszych migracji z Polski, podstawą wiedzy temat jej specyfiki i uwarunkowań jest wydana w 2001 r. monografia zbiorowa pod redakcją M. Okólskiego i E. Jaźwińskiej pt. *Ludzie na huśtawce*, w której wszechstronnej analizie poddane zostały migracje z Polski, głównie w okresie potransformacyjnym. Wśród zebranych w tym tomie opracowań szczególna uwaga w kontekście podejmowanych przeze mnie zagadnień należy się rozdziałom P. Kaczmarczyka oraz A. Górny i D. Stoli. W pierwszym z nich autor podejmuje próbę skonstruowania modelu ekonometrycznego, w którym bada wpływ poszczególnych cech społeczno-demograficznych na fakt emigracji z Polski dla mieszkańców podlaskiej gminy Mońki. W drugim badacze starają się, korzystając głównie z technik ilościowych, określić charakter, wpływ na zjawisko mobilności przestrzennej, i międzyregionalne różnice w wykorzystaniu migracyjnego kapitału społecznego. Oba opracowania, zarówno z uwagi na fakt bazowania na podobnego typu materiale empirycznym i operowanie podobnym warsztatem narzędzi badawczych są istotnym punktem odniesienia dla niniejszej pracy.

Podejmowane w jednym z rozdziałów zagadnienie selektywności migracji z Polski poza jednym wyjątkiem (Grabowska-Lusińska, Okólski 2008) nie ma, jak się wydaje, odzwierciedlenia w polskojęzycznej literaturze przedmiotu. Spowodowane jest to zapewne faktem, że do tej pory nie dysponowano, poza danymi Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku, na tyle bogatym i reprezentatywnym materiałem empirycznym, by uzasadniane było takie właśnie podejście. Pierwsze próby zbadania fenomenu selektywności migracji na gruncie polskiej rzeczywistości podjęte zostały dopiero niedawno (Okólski, Mioduszevska 2007, Grabowska-Lusińska, Okólski 2008, Mioduszevska 2008), stąd prezentowane ujęcie,

⁸ Warto jednak podkreślić, że opracowanie A. Górny i P. Kaczmarczyka ma swój pierwowzór m.in. w artykule D. Massey i współpracowników (Massey et al 1993), który jest przeglądem równie szerokiego, choć mniej obfitego w szczegóły, spektrum podejść teoretycznych na gruncie subdyscyplin zajmujących się migracjami międzynarodowymi.

zaproponowana operacjonalizacja pojęcia selektywności i otrzymane wyniki mają charakter pionierski. Nie oznacza to, że o selektywności nie pisano w ogóle – koncepcja ta znana jest badaczom, jednak nie była do tej pory w ten sposób analizowana. Wśród zagranicznych publikacji posiłkować się będą artykułami Larry’ego Longa, w którym dyskutuje się zagadnienie selektywności migracji ze względu na poziom wykształcenia (Long 1973), Alana Shlottmanna i Henry’ego Herzoga Jr, którzy na łamach czasopisma *The review of economic and statistics* testują model regresji logistycznej wiążący migracje ze zjawiskiem bezrobocia (Shlottmann, Herzog 1981), i Julii Da Vanzo podejmującej w tym samym periodyku podobne zagadnienie (Da Vanzo 1978).

Wspomniana powyżej publikacja dowodzi, iż zaprzęgnięcie zaawansowanych narzędzi statystycznych i modeli ekonometrycznych do analizowania zjawiska migracji nie jest pomysłem nowym. Poza J. Da Vanzo, A. Shlottmannem, H. Herzogiem czy P. Kaczmarczykiem sięgają poń badacze z drugiej strony „barykady” – zajmujący się zagadnieniem funkcjonowania polskich imigrantów w Wielkiej Brytanii Stephen Drinkwater, John Eade i Michał Garapich (2006). Analizując zarobki Polaków na brytyjskim rynku pracy konstruują oni model wyjaśniający ich wysokość w zależności od charakterystyk indywidualnych i kilku innych zmiennych kontrolnych, bazując na danych brytyjskiego *Labour Force Survey*, odpowiednika polskiego Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności.

Powyższy częściowy przegląd literatury odnoszącej się do badania migracji na poziomie mikrostrukturalnym każe przypuszczać, że o ile tylko badacze dysponują materiałem empirycznym zebrany na poziomie jednostek, podejmują próbę skonstruowania ekonometrycznego modelu migracji i wiążących się z nią zjawisk, co też częściowo uzasadnia celowość prezentowanych przeze mnie analiz.

Ostatnia część niniejszej pracy, odnosząca się do tzw. *mezo* poziomu analizy, odwoływać się będzie do koncepcji kapitału społecznego, której autorstwo przypisuje się francuskim socjologom – P. Bourdieu i L. Wacquant’owi (1992). Koncepcję tę twórczo rozwinęli i poddali aplikacji m.in. D. Massey, zajmujący się wnikliwie kwestią migracji z Meksyku do Stanów Zjednoczonych (Massey, Espinosa 1987) oraz A. Portes i J. Sensenbrenner (1993), ilustrujący różne formy wytwarzania się kapitału społecznego licznymi przykładami z amerykańskiego etnicznego *melting pot*. W wielu, zwłaszcza stosunkowo nowych opracowaniach, akcentuje się zasadnicze znaczenie kategorii kapitału społecznego czy sieci społecznych dla istoty zjawisk migracyjnych (Faist 1997). Niemniej jednak z uwagi na charakter prezentowanego w niniejszej pracy materiału empirycznego, nie jest możliwe dostatecznie głębokie rozwinięcie analizy mezostrukturalnej migracji z Polski.

Rozdział 2. Analiza makrostrukturalna

2.1. Ogólna selektywność migracji z Polski

2.1.1. Selektywność ze względu na podstawowe charakterystyki migrantów

Teorie makrostrukturalne były tymi, od których w zasadzie rozpoczęła się naukowa refleksja dotycząca zjawisk migracyjnych. Wspomnianą już we wstępie koncepcję E. Ravensteina, która stała się kamieniem milowym dla tego typu rozważań, cechował właściwy perspektywie geograficznej dość wysoki poziom ogólności wniosków i „praw”. Migracje choć powodowane motywami na poziomie jednostkowym, rozumiane są przez E. Ravensteina jako przepływy mas ludności. Sprawia to, iż sformułowane przezeń zasady, pomimo zastrzeżeń autora, jakoby nie miały „sztywności praw fizycznych” (Górny, Kaczmarczyk 2003: 14), złożyły się na konstrukt teoretyczny na miarę „hydrostatyki ludnościowej”. Niemniej jednak już te najstarsze pomysły zwracały uwagę na zjawisko, które współcześnie określa się mianem selektywności migracji, a które polega na tym, że pewne kategorie ludności są bardziej niż inne skłonne do podejmowania wędrówek. Na poziomie obserwowalnych wskaźników selektywnością nazywać będziemy sytuację, w której rozkład pewnej cechy w populacji na danym obszarze będzie różny od rozkładu tejże cechy w strumieniu odpływu ludności z tego samego obszaru. Jeżeli więc E. Ravenstein, badając wyniki spisu powszechnego w Wielkiej Brytanii z 1881 roku, zauważył, iż „wśród migrantów przemieszczających się na krótkie odległości istnieje liczebna przewaga kobiet” (Cieślak 1992: 255), oznaczało to iż w ramach tego typu wędrówek u schyłku XIX wieku mieliśmy do czynienia z selektywnością migracji ze względu na płeć.

Dla zachowania klarowności wywodu, analiza selektywności migracji z Polski na przełomie lat dziewięćdziesiątych i pierwszej dekady XXI wieku będzie oparta o wprowadzoną w podrozdziale 1.2.3. miarę Współczynnika Selektywności Migracji. Dzięki swej formule pozwala on w syntetyczny sposób zebrać informację o rozkładach danej cechy w populacji i grupie emigrantów. Przyjrzyjmy się więc jego wartościom dla kilku podstawowych zmiennych, które znalazły się w Bazie Migrantów BAEL/OBM (Tabela 4).

Tabela 4. Wartości Współczynnika Selektowności Migrantów dla wybranych kategorii

Cecha oraz wybrana kategoria (w nawiasie)	Emigranci	
	Przed 1 maja 2004 r.	Po 1 maja 2004 r.
Wykształcenie (wyższe)	0,02	0,42
Wykształcenie (zawodowe)	0,34	0,30
Wiek (mobilny, 20-40 lat)	0,97	1,21
Płeć (mężczyzna)	0,20	0,35
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (praca najemna)	-0,21	-0,10
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (praca w swoim gospodarstwie rolnym)	0,12	-0,3
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (praca na własny rachunek poza rolnictwem indywidualnym)	-0,27	-0,24
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (emerytura)	0,27	-0,15
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (renta inwalidzka)	-0,29	0,04
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (zasiłek dla bezrobotnych)	8,28	0,08
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (inne niezarobkowe źródło utrzymania)	0,11	1,37
Klasa miejscowości pochodzenia (miasta powyżej 100 tys. mieszkańców)	-0,30	-0,22
Klasa miejscowości pochodzenia (wieś)	0,15	0,08
Liczba członków gospodarstwa domowego w wieku poniżej 15 lat (0 „dzieci”)	-0,06	-0,01
Liczba członków gospodarstwa domowego w wieku poniżej 15 lat (1-2 „dzieci”)	0,08	0,02
Liczba członków gospodarstwa domowego w wieku poniżej 15 lat (3 i więcej „dzieci”)	0,35	-0,03
Liczba członków gospodarstwa domowego (2 osoby)	-0,61	-0,61
Liczba członków gospodarstwa domowego (3-4 osoby)	0,02	0,10
Liczba członków gospodarstwa domowego (5 osób i więcej)	0,39	0,26

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL/OBM.

Powyższe zestawienie pozwala na stwierdzenie, że w przypadku migracji z Polski zarówno w okresie przedakcesyjnym jak o poakcesyjnym mamy do czynienia ze zjawiskiem selektywności, przy czym w stosunku do niektórych kategorii selektywność ta jest dużo silniejsza niż w pozostałych. Najbardziej wyrazistym tego obrazem są wartości WSM dla grupy ludności w tzw. wieku mobilnym (umowne granice wyznaczają z dołu 20., z góry zaś 40. rok życia) – w okresie przedakcesyjnym wynosił on 0,97, po 1 maja 2004 r. wzrósł do 1,21, co oznacza, że udział tej kategorii wiekowej wśród emigrantów był odpowiednio o 97% i 121% wyższy niż wśród ogółu ludności Polski. Fakt nadreprezentacji wśród emigrantów

ludzi młodych w wieku nie bez przyczyny nazywanym właśnie wiekiem mobilnym (jest to oficjalnie przyjęte przez Główny Urząd Statystyczny pojęcie) potwierdzają liczne badania dotyczące migracji międzynarodowych, ale też i wewnętrznych (por. Shlottman, Herzog 1984, Jaźwińska, Łukowski, Okólski 1997). Podkreślić jednak należy, że dane BAEL dowodzą, że wiek jest tą cechą, względem której pomiędzy ogólną populacją Polski a strumieniem emigracji różnice są największe.

Wspomniane dwie grupy ludności porównać można (i zwyczajowo badacze migracji to czynią) pod względem struktury płci. Mężczyźni częściej niż wynikałoby to z proporcji płci w populacji emigrują, warto zauważyć jednak, że po 1 maja 2004 r. ich udział w strumieniu migracji znacząco rośnie, co sprawia, że ludność migrująca w tym okresie jest dość mocno zmaskulinizowana⁹.

Wykształcenie emigrantów, będąc jednym z bardziej dyskusyjnych wskaźników zarówno pod względem temperatury debaty publicznej, jakiej staje się zarzewiem (por. *Debata w redakcji Gazety Wyborczej* 2006) jak i czysto naukowej refleksji, również jest znaną badaczom cechą selekcyjną migrantów. W 1965 roku Henry Shryock i Charles Nam pisali iż, „nie udało się socjologom teoretykom osiągnąć consensusu w kwestii selekcji migrantów ze względu na wykształcenie. Czy bardziej mobilni są najlepiej wykształceni, ci o najniższych kwalifikacjach czy może selektywność dotyczy przedstawicieli obu tych skrajnych grup? Każdy z wymienionych argumentów ma rzeszę swych zwolenników...” (Shryock, Nam 1965: 299). Po ponad 40 latach wydaje się, że nadal nie ma zgody w tej kwestii, choć dość popularna jest teza, iż „we współczesnym świecie migracje pracownicze charakteryzuje silna nadreprezentacja osób o stosunkowo wysokim poziomie wykształcenia i niedoreprezentacja osób o stosunkowo niskim poziomie wykształcenia” (Grabowska-Lusińska, Okólski 2008: 64). Niemniej jednak w przypadku Polski rzecz okazuje się nieco bardziej złożona – w okresie przedakcesyjnym selektywność ze względu na wykształcenie dotyczyła przede wszystkim najliczniejszej kategorii ludności posiadającej wykształcenie zawodowe. Sytuacja tylko nieznacznie zmieniła się po 1 maja 2004 r., kiedy $WSM_{\text{wykształcenie=zawodowe}}$ spadł z 0,34 do 0,3. Akcesja Polski do Unii Europejskiej natomiast silnie zaktywizowała grupę najlepiej wykształconych – $WSM_{\text{wykształcenie=wyższe}}$ wzrósł z wartości bliskiej zeru do 0,42.

Współczynniki Selektywności Migrantów dotyczące klasy miejscowości pochodzenia zdają sprawę z faktu, iż mieszkańcy dużych miast (powyżej 100 tys.) są mniej skłonni

⁹ Jak się okazuje nie jest też prawdziwą dostrzeżoną przez E. Ravensteina (1885) prawidłowość, jakoby w wędrownkach na niewielkie odległości dominowały kobiety. Dane pokazują, że w latach 1999-2006 udział kobiet wśród emigrantów do Niemiec i Wielkiej Brytanii wynosił odpowiednio 33,4% i 35,9%, podczas gdy wśród emigrantów do Stanów Zjednoczonych i Kanady ich odsetek był dużo bardziej zbliżony do populacyjnego i wynosił odpowiednio 47,2% oraz 49,3%. Związki selektywności migracji ze względu na płeć oraz skala przemierzanych dystansów zdają się być dużo bardziej złożone.

emigrować, w przeciwieństwie do mieszkańców wsi (i *de facto* małych i średnich miast do 100 tys. mieszkańców). Zależność tę wiązać należy z relatywnie lepszą sytuacją na rynku pracy w miastach i rejonach wysoko zurbanizowanych niż na wsiach¹⁰.

Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego, jako cecha selekcyjująca migrantów poza dwoma wyjątkami nie wydaje się mieć tak dużego jak wymienione wcześniej charakterystyki znaczenia. Jedynie w przypadku przedakcesyjnych migracji członków gospodarstw domowych, które utrzymywały się przede wszystkim z zasiłków dla bezrobotnych, $WSM_{\text{źródło_utrzymania}=\text{zasiłek}}$ odbiegł znacząco od zera, osiągając niezwykle wysoką wartość 8,26, zaś po 1 maja 2004 r. dostrzec można dość liczną nadreprezentację migrantów z gospodarstw domowych, które jako główne źródło utrzymania wskazały „inne niezarobkowe źródło utrzymania”. Oznacza to, iż prawdopodobnie dużo większego znaczenia nabrały transferowane do kraju dochody zarobkujących emigrantów. Izabela Grabowska-Lusińska i M. Okólski idą w interpretacji tego faktu o krok dalej, wysuwając hipotezę, iż być może „po akcesji wzmógł się efekt rodzinnej sieci migracyjnej” (Grabowska-Lusińska, Okólski 2008: 70). Hipoteza ta zostanie poddana częściowej weryfikacji w rozdziale dotyczącym *mezo* poziomu analizy zjawisk migracyjnych.

Jedną z ostatnich cech, względem której warto mówić o selektywności, jest struktura gospodarstwa domowego, z którego pochodzi migrant. Ponieważ jednak konstrukcja bazy BAEL/OBM nie pozwala na pogłębione analizy tego zagadnienia, skupimy się jedynie na liczbie osób w gospodarstwie domowym oraz liczbie „dzieci”, jak umownie będziemy określać osoby poniżej 15. roku życia. Jak się okazuje, ta ostatnia zmienna była źródłem selekcji migrantów w okresie przedakcesyjnym, powodując, że migranci z gospodarstw, w których wychowywało się co najmniej troje dzieci byli nadreprezentowani. Po akcesji nadreprezentacja ta zanika – zarówno w przypadku gospodarstw „bezdziatnych”, z umiarkowaną liczbą „dzieci” (od jednego do dwóch) oraz „wielodzietnych” (co najmniej troje) $WSM_{\text{liczba_dzieci}}$ oscyluje wokół zera.

Selektywność pojawia się jednak, jeśli za cechę porównawczą przyjmimy ogólną liczbę członków gospodarstwa domowego¹¹, którą nazwać możemy umownie wielkością rodziny¹². Członkowie dwuosobowych gospodarstw domowych są silnie niedoreprezentowani wśród ludności odpływowej zarówno przed jak i po akcesji, nieznaczna nadreprezentacja członków 3-4-osobowych „rodzin” przed akcesją nieco rośnie po 1 maja 2004 r., natomiast

¹⁰ O związkach migracji ze stopą bezrobocia pisali w swoim raporcie P. Kaczmarczyk i M. Okólski (2007).

¹¹ W tym wypadku mam na myśli zarówno obecnych w trakcie badania członków gospodarstwa domowego, emigrantów jak i tych, którzy przebywają czasowo w tzw. miejscach zbiorowego zakwaterowania (np. sanatoriach, internatach czy koszarach).

¹² Dane BAEL pokazują, że w przypadku członków polskich gospodarstw domowych ponad 99% osób stanowią bliscy lub dalsi krewni, osób niespokrewnionych jest zazwyczaj ułamek procenta.

wśród członków „rodzin” co najmniej 5-sobowych $WSM_{liczba_członków>4}$ osiąga wartość 0,39 przed i 0,26 po 1 maja 2004 r.

Powyższy opis nasuwa przypuszczenie, iż to głównie dorosłe dzieci, często z dyplomem wyższej uczelni (choć nierzadko też posiadające jedynie podstawy fachu w szkołach zawodowych) z liczniejszych niż przeciętna „rodzin”, ze średnich i małych miast oraz wsi podejmują wyjazdy zagraniczne. By jednak obraz polskiej emigracji uczynić nieco ostrzejszym, przyjrzyjmy się selektywności migracji na poziomie wojewódzkim.

2.1.2. Selektywność ze względu na województwo zamieszkania

Dane Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności, z uwagi na zastosowaną przez Główny Urząd Statystyczny procedurę losowania jednostek do próby kwartalnej, dają możliwość zejścia na niższy poziom analizy i badania zjawiska selektywności migracji w każdym z poszczególnych województw¹³. Okazuje się, że wiele z przytoczonych wskaźników cechuje się sporą zmiennością w skali regionalnej. Zanim jednak przedstawione zostaną Współczynniki Selektywności Migracji dla każdego z województw, warto przyjrzeć się odplywowi ludności, jaki generuje każde z nich (Tabela 5), by móc wnioskować o ważkości odpowiednich statystyk.

Tabela 5. Udział poszczególnych województw w całkowitym odplywie ludności z Polski (w %) oraz Współczynniki Selektywności Migracji dla poszczególnych województw

Województwo	Przed 1 maja 2004 r.	Po 1 maja 2004 r.	Zmiana w rankingu*	WSM _{reg} przed 1 maja 2004 r.	WSM _{reg} po 1 maja 2004 r.
Podkarpackie	14,2	13,2	↑	1,69	1,48
Małopolskie	15,1	10,6	↓	0,88	0,29
Dolnośląskie	7,3	9,4	↑↑	-0,04	0,21
Lubelskie	8,9	8,2	↓	0,44	0,32
Śląskie	5,4	6,7	↑↑	-0,58	-0,47
Mazowieckie	4,7	6,6	↑↑	-0,63	-0,49
Kujawsko-pomorskie	4,2	6,3	↑↑↑↑	-0,23	0,16
Wielkopolskie	4,3	5,7	↑↑	-0,52	-0,35
Świętokrzyskie	4,7	5,6	↔	0,27	0,53
Podlaskie	7,7	5,5	↓↓↓↓↓↓	1,61	0,87
Zachodniopomorskie	3,7	4,7	↑↑	-0,12	0,12
Łódzkie	3,6	4,3	↑↑	-0,53	-0,43
Pomorskie	3,9	4,3	↓	-0,26	-0,17
Warmińsko-mazurskie	3,3	3,4	↑	-0,08	-0,06
Opolskie	6,8	3,1	↓↓↓↓↓↓↓↓	1,63	0,22
Lubuskie	2,2	2,4	↔	-0,28	-0,17
ogółem	100	100		0.00	0.00

* Ranking dotyczy wielkości udziału ludności z danego województwa w ogólnym odplywie ludności z Polski. Kierunek i liczba strzałek oznacza zmianę pozycji w tymże rankingu po 1 maja 2004 r. (np. „↑↑” oznacza przesunięcie o dwie pozycje wzwyż w rzeczonym rankingu).

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL/OBM.

¹³ Uzasadnieniem dla takiej analizy jest fakt zastosowania „warstwowania” próby, gdzie podstawą podziału na warstwy są właśnie województwa (por. Rozdział 1.2.2).

Po 1 maja 2004 roku nastąpiła zmiana województwa generującego największy odpływ ludności z Małopolskiego na Podkarpackie, dużo większego znaczenia nabrało województwo dolnośląskie, zaś relatywnie największy „awans” zanotowało województwo kujawsko-pomorskie. Spośród województw, których w okresie poakcesyjnym znaczenie zmalało, wyróżnia się województwo podlaskie, będące niegdyś w czołówce tego rankingu oraz Opolszczyzna, region, który odgrywa obecnie rolę marginalną.

Warto zauważyć, że ranking ten nie uwzględnia pewnej ważnej kwestii – potencjału populacyjnego poszczególnych województw. Dlatego w tabeli 5 zestawiono dodatkowo wartości WSM_{reg} dla każdego z województw, które informują o różnicach między udziałem emigrantów z danego województwa w odpływie ludności a udziałem mieszkańców z tegoż województwa w ogóle ludności kraju. Wynika z niego, że Podkarpacie jest regionem silnie selekcyjnym migrantów, bowiem WSM_{reg} , pomimo spadku po 1 maja 2004 r., nadal ma wartość najwyższą w kraju. Podlaskie, pomimo spadku udziału migrantów w odpływie ludności, również cechuje się wysoką selektywnością, zaś na tle pozostałych regionów wyróżnia się województwo świętokrzyskie, które, pomimo iż generuje odpływ na poziomie jedynie 5,6% ogólnokrajowego odpływu, ma dość wysoki dodatni WSM_{reg} .

Na drugim biegunie znajdują się województwa, dla których wartości WSM_{reg} są ujemne – są to głównie stosunkowo wysoko rozwinięte regiony z centrum kraju (Mazowieckie, Wielkopolskie, ale też Śląskie). W tym kontekście warto również wspomnieć o Opolskiem, które, pomimo iż po 1 maja 2004 r. nadal wysyła za granicę proporcjonalnie więcej Polaków w stosunku do swego populacyjnego potencjału, zanotowało największy spadek WSM_{reg} , z 1,63 do 0,22.

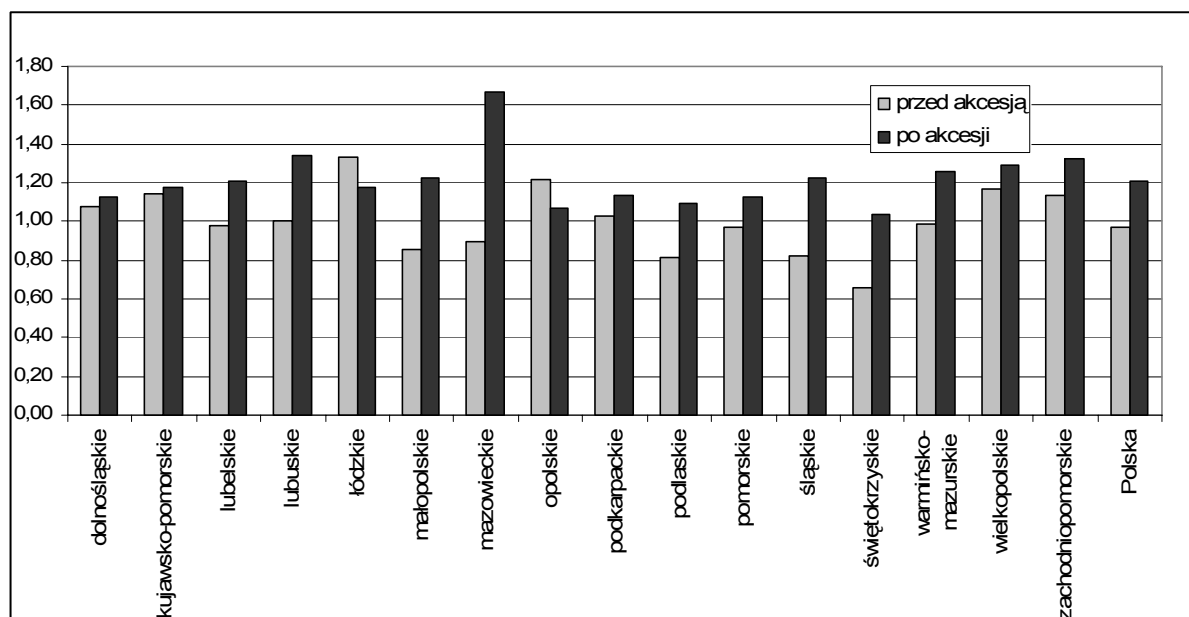
Ogólnie rzecz biorąc zauważyć można tendencję do powolnego wyrównywania się udziałów poszczególnych województw w odpływie ludności i w populacji Polski (świadczą o tym odchylenie standardowe WSM_{reg} , które w okresie przedakcesyjnym wynosiło 0,82, zaś w okresie poakcesyjnym już tylko 0,52), co z kolei zdaje się potwierdzać coraz częściej pojawiające się w opracowaniach badaczy (Grabowska-Lusińska, Okólski 2008: 79) twierdzenie o malejącej roli sieci społecznych.

2.2. Selektywność migracji z Polski dla poszczególnych kategorii migrantów

2.2.1. Dekompozycja strumienia migracji ze względu na województwo pochodzenia

Mając na uwadze wszelkie uwagi poczynione w poprzednim podrozdziale, można poddać interpretacji wartości Współczynnika Selektywności Migracji dla omawianych w części 2.1. zmiennych. Ponieważ, jak zostało już stwierdzone, wiek jest tą cechą, w ramach której selektywność migrantów wydaje się być najsilniejsza, przyjrzyjmy się $WSM_{wiek=20-40}$ w podziale na poszczególne województwa (Rysunek 5).

Rys. 5. $WSM_{\text{wiek}=20-40}$ dla poszczególnych województw

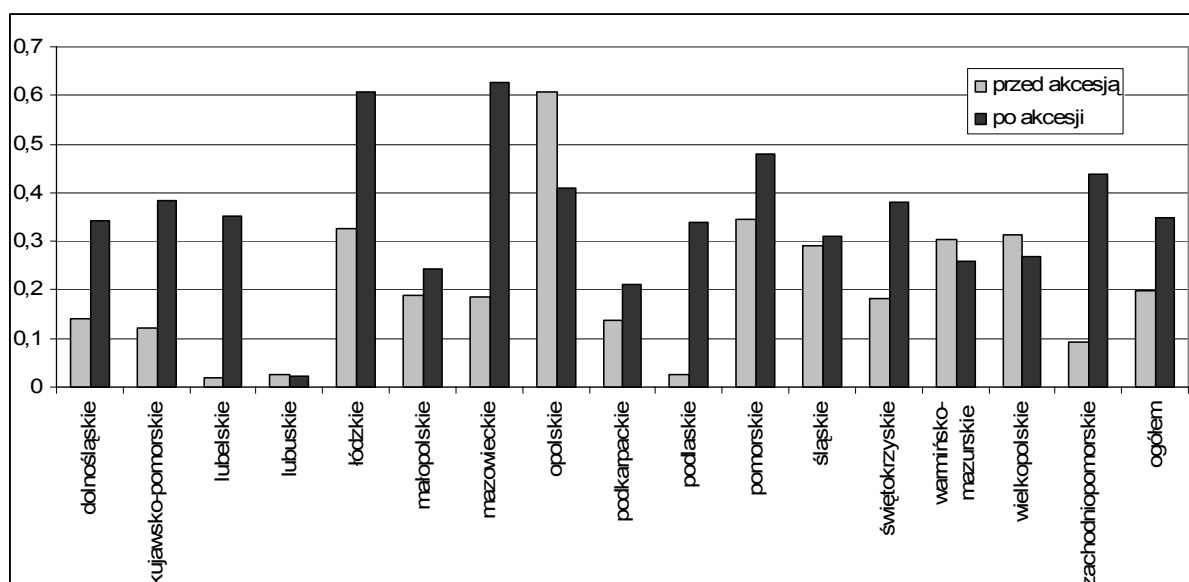

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL/OBM.

Z powyższego wykresu wynika, że za wyjątkiem dwu województw (łódzkiego i opolskiego) w okresie poakcesyjnym $WSM_{\text{wiek}=20-40}$ wzrósł, przy czym w Mazowieckim wzrost ten okazał się największy (niemal dwukrotny). Należy podejrzewać, że fakt większej liczebności tej grupy wieku wśród migrantów jest efektem wyższego udziału migrantów najmłodszych w ramach omawianej kategorii. Świadczy o tym to, iż mediana wieku (znów za wyjątkiem dwu województw, tym razem jednak Opolskiego i Zachodniopomorskiego) spadła, w przypadku województwa śląskiego i mazowieckiego dość znacząco – odpowiednio z 33,27 do 27 i 30,66 do 26 lat.

O ile zmiany w selektywności migracji ze względu na wiek były stosunkowo jednolite w poszczególnych województwach, o tyle proces zmian selektywności ze względu na płeć okazał się być nieco bardziej zróżnicowany. Rysunek 6. przedstawia $WSM_{\text{płeć}=M}$ w każdym z szesnastu województw.

Rys. 6. $WSM_{płeć=M}$ dla poszczególnych województw

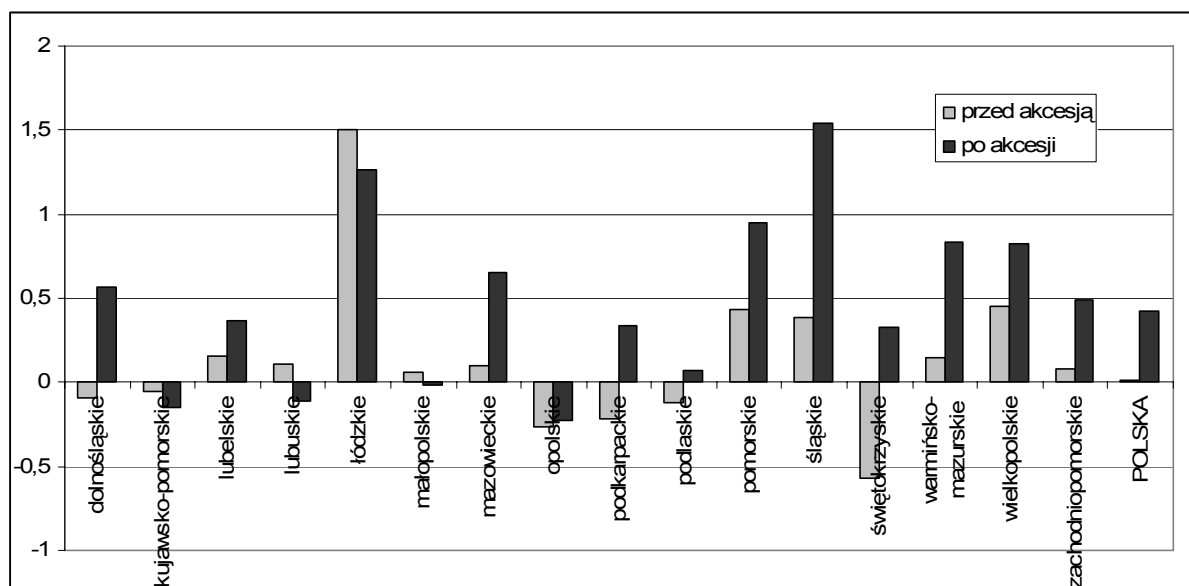

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL/OBM.

Przed akcesją selektywność ze względu na płeć różniła się w poszczególnych województwach – od bliskiej zera dla Ziemi Lubuskiej po 0,61 dla Opolszczyzny, przy czym pamiętać należy, że pierwszy ze wspomnianych regionów ma niewielkie znaczenie dla ogólnego odpływu ludności z Polski. Po akcesji Lubuskie nadal cechuje się niewielką wartością $WSM_{płeć=M}$, natomiast w przypadku województw mazowieckiego czy łódzkiego obserwujemy gwałtowny jego wzrost (w Mazowieckiem ponad trzykrotny). Migracja z Polski stała się w ogólności bardziej zmaskulinizowana, niemniej jednak nadreprezentacja mężczyzn w przypadku odpływu z takich regionów jak Opolskie, Warmińsko-Mazurskie czy Wielkopolskie po 1 maja 2004 r. zmalała.

Do tej pory, pomimo iż selektywność była w przekroju wojewódzkim zróżnicowana, współczynniki WSM dla wszystkich regionów miały ten sam znak – zawsze mieliśmy do czynienia z nadreprezentacją jednej i tej samej kategorii. W przypadku wykształcenia wyższego sytuacja jest jeszcze bardziej skomplikowana – WSM przyjmuje wartości zarówno dodatnie jak i ujemne, a unijna akcesja skutkuje niejednokierunkowymi zmianami (Rysunek 7).

Rys. 7. $WSM_{\text{wykształcenie=wyższe}}$ dla poszczególnych województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL/OBM.

Fakt iż w okresie przedakcesyjnym selektywność ze względu na wykształcenie wyższe miała w przypadku wszystkich województw „dwa oblicza”, nie dziwi. Jeżeli bowiem na poziomie ogólnopolskim $WSM_{\text{wykształcenie=wyższe}}$ był bliski zeru (0,02), dość prawdopodobnym było iż w niektórych regionach wskaźnik ten będzie miał wartość dodatnią, a w innych ujemną. Jednak również w okresie poakcesyjnym, kiedy na poziomie ogólnopolskim obserwujemy wysoką dodatnią selektywność (0,42) w województwach kujawsko-pomorskim, lubuskim, małopolskim i opolskim $WSM_{\text{wykształcenie=wyższe}}$ ma wartość niższą od zera. Sytuacja ta kontrastuje z przypadkami takich województw jak śląskie, łódzkie, pomorskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie, dolnośląskie i mazowieckie, gdzie wysoki $WSM_{\text{wykształcenie=wyższe}}$ wskazuje na silną ponad pięćdziesięcioprocentową nadreprezentację osób posiadających dyplom wyższej uczelni w odpływie ludności z tych regionów.

Analiza zróżnicowania regionalnego selektywności ze względu na klasę miejscowości, z której pochodzi migrant nie wykazuje większych prawidłowości (por. Tabela 17 w Załączniku nr 2). Na tle pozostałych województw ponownie wyróżnia się Opolskie, które przed akcesją charakteryzowało się największą nadreprezentacją mieszkańców wsi w odpływie ludności (jakkolwiek nadreprezentacja ta stopniała znacznie wraz z unijną akcesją) oraz województwo podlaskie, w którym początkowo niedoreprezentowani mieszkańcy dużych miast (powyżej 100 tys. mieszkańców) zwiększyli ponad proporcjonalnie swój udział w odpływie ludności z tego regionu tak, że $WSM_{\text{kl.miejsc.=duże_miasta}}$ osiągnął wartość 0,38. Ponadto w Mazowieckiem, będącym regionem, w którym bardzo dużą rolę odgrywa aglomeracja warszawska, najsilniejszą nadreprezentację w odpływie ludności

obserwujemy dla kategorii miast do 100 tys. mieszkańców, wartością $WSM_{kl.miejsc.=małe_miasta}$ na poziomie 0,46.

Ostatnimi z omawianych w rozdziale 2.1. cech są: liczebność gospodarstw domowych i liczba osób poniżej 15. roku życia w tychże gospodarstwach. Okazuje się, że pomimo sporego zróżnicowania zarówno w okresie przed- jak i poakcesyjnym, trudno dostrzec jednoznaczny wzorzec, jeśli chodzi o selektywność ze względu na liczbę „dzieci” w gospodarstwie domowym. Przed akcesją $WSM_{liczba_dzieci=0}$ wahała się między wartościami -0,06 (Łódzkie) a 0,15 (Świętokrzyskie), po akcesji zaś najniższą wartość osiąga w Warmińsko - Mazurskiemu (-0,15), najwyższą zaś w Wielkopolsce (0,25)¹⁴.

W przeciwieństwie do selektywności związanej z liczbą „dzieci”, która z uwagi na konstrukcję samego wskaźnika jest wielce niedoskonała¹⁵, wartości $WSM_{liczba_członków}$ okazują się być dość stabilne w czasie również na poziomie województw (Tabela 6).

Tabela 6. $WSM_{liczba_członków}$ dla poszczególnych województw

Województwo	$WSM_{liczba_członków=2}$		$WSM_{liczba_członków="3-4"}$		$WSM_{liczba_członków>4}$	
	Przed 1 maja 2004 r.	Po 1 maja 2004 r.	Przed 1 maja 2004 r.	Po 1 maja 2004 r.	Przed 1 maja 2004 r.	Po 1 maja 2004 r.
Dolnośląskie	-0,57	-0,61	0,16	0,18	0,19	0,19
Kujawsko-pomorskie	-0,45	-0,50	0,04	0,05	0,22	0,24
Lubelskie	-0,60	-0,48	0,16	0,13	0,12	0,09
Lubuskie	-0,65	-0,65	0,12	0,16	0,26	0,19
Łódzkie	-0,23	-0,35	0,13	0,12	-0,03	0,12
Małopolskie	-0,59	-0,61	-0,10	-0,02	0,40	0,32
Mazowieckie	-0,70	-0,72	0,09	0,20	0,52	0,32
Opolskie	-0,67	-0,64	0,06	0,19	0,41	0,17
Podkarpackie	-0,70	-0,80	-0,12	0,08	0,32	0,16
Podlaskie	-0,53	-0,49	0,10	0,06	0,19	0,22
Pomorskie	-0,63	-0,70	0,29	0,25	0,00	0,10
Śląskie	-0,63	-0,68	0,12	0,19	0,37	0,24
Świętokrzyskie	-0,31	-0,49	0,01	-0,00	0,14	0,24
Warmińsko-mazurskie	-0,83	-0,54	0,16	-0,06	0,41	0,57
Wielkopolskie	-0,84	-0,76	0,27	0,53	0,02	-0,32
Zachodniopomorskie	-0,45	-0,39	0,22	0,20	0,00	-0,01
Ogółem	-0,61	-0,61	0,02	0,10	0,39	0,26

Źródło: opracowanie własne na podstawie. BAEL/OBM.

Znamienne, że Podkarpackie i Małopolskie, województwa najbardziej znaczące dla strumienia emigracji z Polski, cechowały się przed unijną akcesją niższym niż przeciętny (i w dodatku ujemnym) Współczynnikiem Selektywności Migracji dla kategorii gospodarstw

¹⁴ Z uwagi na niewielkie liczebności kategorii gospodarstw domowych z większą liczbą „dzieci” $WSM_{1,dzieci=1-2}$ oraz $WSM_{1,dzieci>3}$ statystyki te pozostawione zostaną bez interpretacji.

¹⁵ 15 lat jako umowna cezurą dzielącą „dziecko” od „dorosłego” jest jednak mało rzetelną miarą. O ile w okresie przedakcesyjnym dało się ją uzasadniać faktem ukończenia szkoły podstawowej, o tyle zwłaszcza w okresie poakcesyjnym, kiedy weszła w życie reforma szkolnictwa wprowadzająca 6-letnią szkołę podstawową i 3-letnie gimnazjum, którego absolwent ma zazwyczaj 16 lat, cezurą ta okazuje się mało użyteczna.

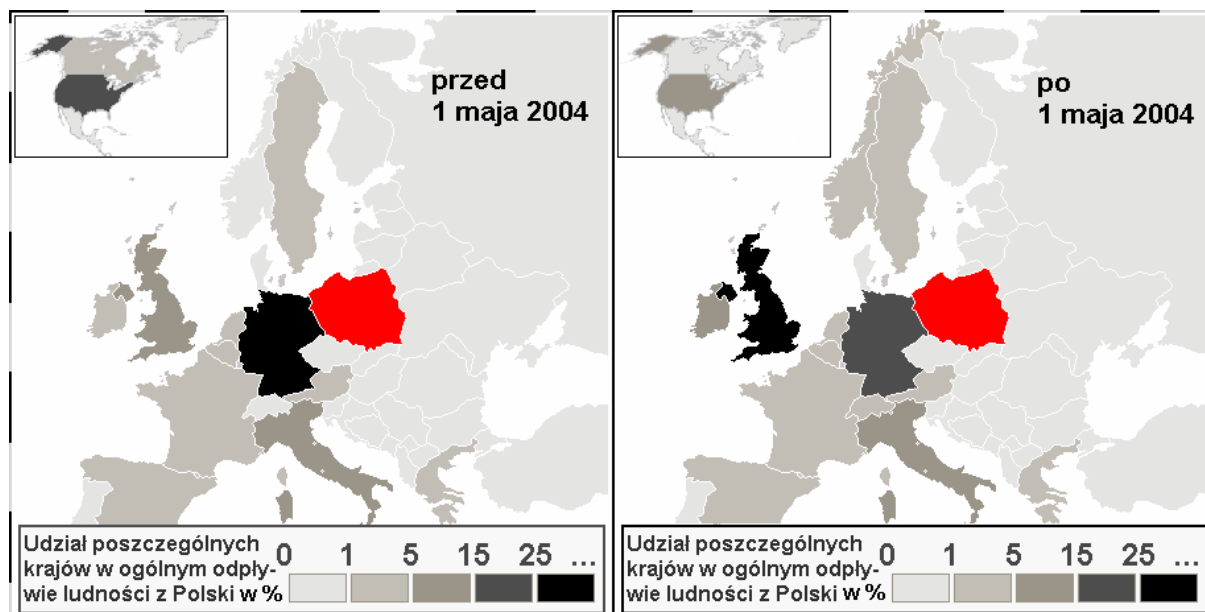
domowych liczących 3 lub 4 członków. W Małopolskim sytuacja taka utrzymuje się nadal również po 1 maja 2004 r. Niemniej jednak migracja, jako strategia takich właśnie małych „rodzin”, okazuje się być dużo częściej, niż wynikałoby to z prostych proporcji w populacji, domeną Wielkopolan ($WSM_{liczba_członków=3-4}$ przed unijną akcesją na poziomie 0,27, po 1 maja 2004 r. osiągający 0,53), Pomorzan (odpowiednio 0,29 i 0,25), mieszkańców Dolnego Śląska (0,16 i 0,18) oraz województwa zachodniopomorskiego (0,22 i 0,20). W przypadku tych pierwszych obserwujemy ponadto stosunkowo największy udział migrantów z gospodarstw domowych liczących co najmniej 5 osób (bardzo niski $WSM_{liczba_członków>4}$ na poziomie -0,32).

Fakt, iż gospodarstwa dwuosobowe są wyjątkowo niedoreprezentowane w odpływie ludności, został omówiony w poprzednich podrozdziałach. Warto jednak zwrócić uwagę na to, iż zróżnicowanie regionalne pod tym względem jest znaczne. W Łódzkim niedoreprezentacja ta po akcesji wynosi „zaledwie” 35%, w Podkarpackim natomiast aż 80%. Będąc z kolei na drugim biegunie analizy gospodarstwa liczące co najmniej 5 osób, w ogóle odpływu ludności nadreprezentowane na poziomie 26% (przed akcesją 39%), dużo częściej niż przeciętnie wysyłają migrantów w województwie warmińsko-mazurskim ($WSM_{liczba_członków>4}$ na poziomie 0,57), mazowieckim (0,32) i małopolskim (0,32).

2.2.2. Dekompozycja strumienia migracji ze względu na kierunki migracji

Statystyki przedstawione w tabeli 4 i w kolejnych każą zastanowić się nad przyczynami zmiany, jaką przyniosła akcesja Polski do Unii Europejskiej. Jakie mechanizmy kryją się za tym, że po 1 maja 2004 r. to właśnie ludzie młodzi, lepiej wykształceni i mężczyźni dużo częściej niż inni decydowali się na emigrację? Odpowiedź na to pytanie przynosi najnowsza literatura dotycząca poakcesyjnych migracji z Polski (Okólski, Mioduszevska 2007, Kaczmarczyk 2007). Dla jej zrozumienia przyjrzyjmy się przedstawionemu poniżej Rysunkowi 8.

Rys. 8. Kierunki emigracji z Polski przed i po 1 maja 2004 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL/OBM.

Z powyższej ilustracji wynika, że przed akcesją Polski do Unii Europejskiej trzema głównymi krajami docelowymi dla Polaków były Niemcy, przyciągające niemal 1/3 emigrantów, Stany Zjednoczone oraz Włochy. Wielka Brytania plasowała się dopiero na czwartej pozycji w tym rankingu. Sytuacja zmieniła się to diametralnie wraz z 1 maja 2004 roku – Wielka Brytania w ciągu 2,5 roku stała się głównym krajem docelowym emigracji, deklasując Niemcy, których udział spadł do niespełna 1/5 migrujących Polaków. Co więcej, nielicząca się do tej pory zupełnie Irlandia (przed akcesją migrowało tam zaledwie 1,4% Polaków), otwierając swój rynek pracy dla przybyszy z UE8, stała się dla Polaków tak samo atrakcyjna jak Stany Zjednoczone. Jak dobitnie określają to I. Grabowska-Lusińska i M. Okólski, „za tymi liczbami kryje się fundamentalna zmiana geografii migracji” (Grabowska-Lusińska, Okólski 2008: 72).

Przyjrzyjmy się więc bliżej Współczynnikom Selektowności Migracji dla strumieni emigracji do dwu wiodących w wyróżnionych okresach krajów docelowych – Niemiec oraz Wielkiej Brytanii (Tabela 7).

Tabela 7. Współczynniki Selektywności Migracji dla wybranych kategorii w odplywie ludności do Niemiec i Wielkiej Brytanii

Cecha i wybrana kategoria (w nawiasie)	Emigranci do Wielkiej Brytanii		Emigranci do Niemiec	
	Przed 1 maja 2004 r.	Po 1 maja 2004 r.	Przed 1 maja 2004 r.	Po 1 maja 2004 r.
Wykształcenie (wyższe)	1,09	1,13	-0,29	-0,52
Wykształcenie (zawodowe)	0,07	0,11	0,51	0,57
Wiek (mobilny, 20-40 lat)	1,53	1,52	1,04	0,90
Płeć (mężczyzna)	0,17	0,43	0,39	0,45
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (praca najemna)	-0,03	0,14	-0,14	-0,09
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (praca w swoim gospodarstwie rolnym)	-0,35	-0,39	-0,04	0,03
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (praca na własny rachunek poza rolnictwem ind.)	0,43	-0,04	-0,33	-0,54
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (emerytura)	-0,07	-0,39	0,05	-0,45
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (renta inwalidzka)	-0,30	-0,14	-0,39	-0,16
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (zasilek dla bezrobotnych)	3,55	0,64	13,25	-0,74
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (inne niezarobkowe źródło utrzymania)	0,26	0,78	0,23	2,45
Klasa miejscowości pochodzenia (miasta powyżej 100 tys. mieszkańców)	-0,11	-0,07	-0,31	-0,39
Klasa miejscowości pochodzenia (miasta do 100 tys. mieszkańców)	0,39	0,26	0,05	0,06
Klasa miejscowości pochodzenia (wieś)	-0,25	-0,18	0,20	0,25
Liczba członków gospodarstwa domowego w wieku -15 lat (0 „dzieci”)	0,17	0,05	-0,14	-0,21
Liczba członków gospodarstwa domowego w wieku -15 lat (1-2 „dzieci”)	-0,28	-0,07	0,22	0,39
Liczba członków gospodarstwa domowego w wieku -15 lat (3 i więcej „dzieci”)	-0,38	-0,31	0,43	0,14
Liczba członków gospodarstwa domowego (2 osoby)	-0,68	-0,64	-0,62	-0,68
Liczba członków gospodarstwa domowego (3-4 osoby)	0,30	0,13	0,04	0,06
Liczba członków gospodarstwa domowego (5 osób i więcej)	-0,62	0,24	0,37	0,37

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL/OBM.

Powyższe statystyki dość dobitnie pokazują, że różnica pomiędzy emigrantami do Wielkiej Brytanii i Niemiec jest istotna. O ile na wyjazd na Wyspy zarówno przed jak i po unijnej akcesji decydowali się znacząco częściej ludzie w wieku mobilnym oraz posiadający dyplom wyższej uczelni ($WSM_{\text{wykształcenie=wyższe}}$ powyżej jedności, $WSM_{\text{wiek="20-40"}}$ powyżej 1,5), dużo rzadziej zaś absolwenci szkół zawodowych, o tyle Niemcy okazują się być dla tych

ostatnich atrakcyjnym krajem docelowym. Tym samym również, zapewne z uwagi na pewne rozwiązania instytucjonalne¹⁶, dużo rzadziej, niż wynikałoby to z proporcji populacyjnych, na emigrację za Odrę decydują się Polacy posiadający wykształcenie wyższe. Migrujący do tych dwóch krajów różnią się ponadto pod względem tzw. typów osiedleńczych – wyjeżdżający do Wielkiej Brytanii dużo częściej pochodzą z dużych i mniejszych miast (choć w przypadku tych pierwszych i tu mamy do czynienia z ujemną wartością $WSM_{klasa_miejscowości=duże_miasta}$), natomiast wyjeżdżający do Niemiec częściej niż wynikałoby to z proporcji w populacji pochodzą ze wsi. Co więcej, akcesja Polski do Unii Europejskiej nie wpłynęła znacząco na tę sytuację i wartości odpowiednich Współczynników Selektywności okazały się względnie stabilne w czasie.

Odmienny profil selektywności cechuje również owe dwa strumienie migracji w przypadku struktury i wielkości gospodarstwa domowego. Ogólnie rzecz biorąc brak „dzieci” w „rodzinie” jest czynnikiem wypychającym w przypadku strumienia migracji do Wielkiej Brytanii (siła owego wypychania jest jednak nieznaczna – $WSM_{liczba_dzieci=0}$ na poziomie 0,05-0,17), natomiast działa w przeciwnym kierunku w przypadku migracji do Niemiec. Wśród wyjeżdżających do Niemiec nadreprezentowani są członkowie gospodarstw domowych liczących co najmniej jedną osobę w wieku co najwyżej 14 lat, podczas gdy wśród wyjeżdżających do Wielkiej Brytanii kategoria ta jest wyraźnie niedoreprezentowana. W przypadku kraju docelowego jakim są Niemcy mamy ponadto do czynienia z prawidłowością, która stwierdza, iż w miarę wzrostu liczebności członków gospodarstwa domowego rośnie wartość Współczynnika Selektywności Migracji (niemal identycznie przed jak i po unijnej akcesji). Dla Wielkiej Brytanii regularność tę daje się zauważyć dopiero po 1 maja 2004 r.

Taki podział emigrantów ze względu na główne kraje docelowe migracji służy zobrazowaniu jeszcze jednego interesującego faktu, który *nota bene* może być ostrzeżeniem przed nieuprawnionym wnioskowaniem prowadzącym do tzw. błędów ekologicznych¹⁷. W Tabeli 8 zestawione zostały wartości mediany wieku (jednej z popularnych w demografii miar opisujących rozkład wieku w populacji) w podziale na strumień odpływu do Wielkiej Brytanii i Niemiec.

¹⁶ Na przykład umowy bilateralne dotyczące zatrudniania pracowników sezonowych z Polski.

¹⁷ Błąd ekologiczny (ang. *ecological fallacy*) polega na nieuzasadnionym wnioskowaniu o korelacji pewnych zmiennych na poziomie jednostkowym jedynie na podstawie informacji o ich korelacji na poziomie grupowym. Błędy ekologiczne znaleźć można w wielu pracach uznawanych w swych dziedzinach za klasyczne, a najczęstszą przyczyną ich popełniania jest brak danych na odpowiednio zdezagregowanym poziomie (por. Robinson 1950).

Tabela 8. Mediana wieku emigrantów do Wielkiej Brytanii i Niemiec

Kraje	Okres	
	Przed 1 maja 2004 r.	Po 1 maja 2004 r.
Wielka Brytania	25	26
Niemcy	30,4	34
Ogółem	30	28

Źródło: opracowanie własne na podstawie. BAEL/OBM.

Znamiennym jest, że pomimo iż zarówno w przypadku strumienia odpływu ludności do Niemiec jak i do Wielkiej Brytanii mamy do czynienia ze względnym „zestarczeniem” się emigrantów, ogólnie mediana wieku po 1 maja 2004 r. spadła, co za I. Grabowską i M. Okólskim nazwać można jednym z paradoksów poakcesyjnych migracji z Polski (por. Grabowska-Lusińska, Okólski 2008: 73, 76).

2.3. Podsumowanie

Pomimo iż w poprzednich podrozdziałach udało się do pewnego stopnia scharakteryzować wzory poakcesyjnych migracji z Polski oraz odkryć pewne prawidłowości dotyczące zarówno poszczególnych regionów jak i kierunków strumieni odpływu ludności, poza jednym wyjątkiem trudno doszukać się jednoznacznie określonych czynników, które odpowiadałyby za zmianę struktury i dynamiki tegoż procesu. Ów wyjątek stanowi stworzenie instytucjonalno-prawnych możliwości podejmowania zatrudnienia przez obywateli nowych państw członkowskich na terenie trzech krajów tzw. starej Unii – Wielkiej Brytanii i Irlandii a także, choć w tym przypadku zaobserwowany efekt jest słabszy, Szwecji. Zapoczątkowało to proces gwałtownego wypychania tzw. nadwyżki ludnościowej z terenów głównie wiejskich (ang. *crowding-out*, por. Okólski, Mioduszevska 2007) związanego z formowaniem się równowagi na rynkach pracy – zarówno polskim jak i zagranicznymi. Przedstawiciele poakcesyjnego strumienia migracji, określane niekiedy w literaturze mianem *zbędnej siły roboczej* (Okólski, Mioduszevska 2007), rozpoczęli aktywne poszukiwania pracy nie tylko w pobliskich ośrodkach miejskich, ale też i poza granicami kraju. O fakcie tym świadczyć może jeszcze jedno zestawienie (Tabela 9).

Tabela 9. Współczynniki Selektywności Migracji dla kategorii wykształcenia wyższego i zawodowego po 1 maja 2004 r.

Klasa miejscowości	WSM _{wykszt.=wzwsze}	WSM _{wykszt.=zawod.}
Miasta od 100 tys. mieszkańców	0,27	0,18
Inne miasta	0,52	0,18
Wieś	1,10	0,46
Ogółem	0,43	0,30

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL/OBM.

Dane w Tabeli 9. pokazują, iż najsilniejszą selektywnością ze względu na wykształcenie cechują się tereny wiejskie (nawet jeżeli nie dokonana zostanie dekompozycja tego strumienia na poszczególne kierunki migracji). Oznacza to, iż zapewne z uwagi na niedopasowania strukturalne na lokalnych rynkach pracy, wiążące się częściowo z faktem coraz wyższego udziału w ogóle społeczeństwa osób z wyższym wykształceniem (por. Tabela 10) i ograniczonego popytu na terenach wiejskich na tak wysoko wykwalifikowaną siłę roboczą, owa zbędna nadwyżka ludności została wypchnięta poza granice naszego kraju.

Tabela 10. Udział osób studiujących w wieku 18-24 lata w ogóle populacji w wieku 18-24 lata dla nowych krajów członkowskich Unii w latach 1998-2005

Kraje UE8+2	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Bułgaria	0,224	0,231	0,231	0,216	0,212	0,219	0,219	0,233
Czechy	0,137	0,149	0,171	0,174	0,19	0,196	0,219	0,232
Estonia	0,253	0,282	0,287	0,289	0,285	0,284	0,285	0,287
Cypr	:	0,136	0,123	0,138	0,158	0,195	0,209	0,18
Łotwa	0,226	0,251	0,241	0,261	0,279	0,29	0,299	0,295
Litwa	0,236	0,257	0,282	0,301	0,311	0,33	0,341	0,352
Węgry	0,155	0,176	0,192	0,2	0,22	0,243	0,263	0,275
Malta	:	0,113	0,118	0,131	0,133	0,15	0,139	0,164
Polska	0,194	0,221	0,245	0,272	0,289	0,3	0,309	0,325
Rumunia	0,108	0,122	0,139	0,166	0,195	0,205	0,215	0,226
Słowenia	0,25	0,279	0,292	0,312	0,338	0,349	0,357	0,381
Słowacja	:	:	0,17	0,178	0,186	0,189	0,188	0,203

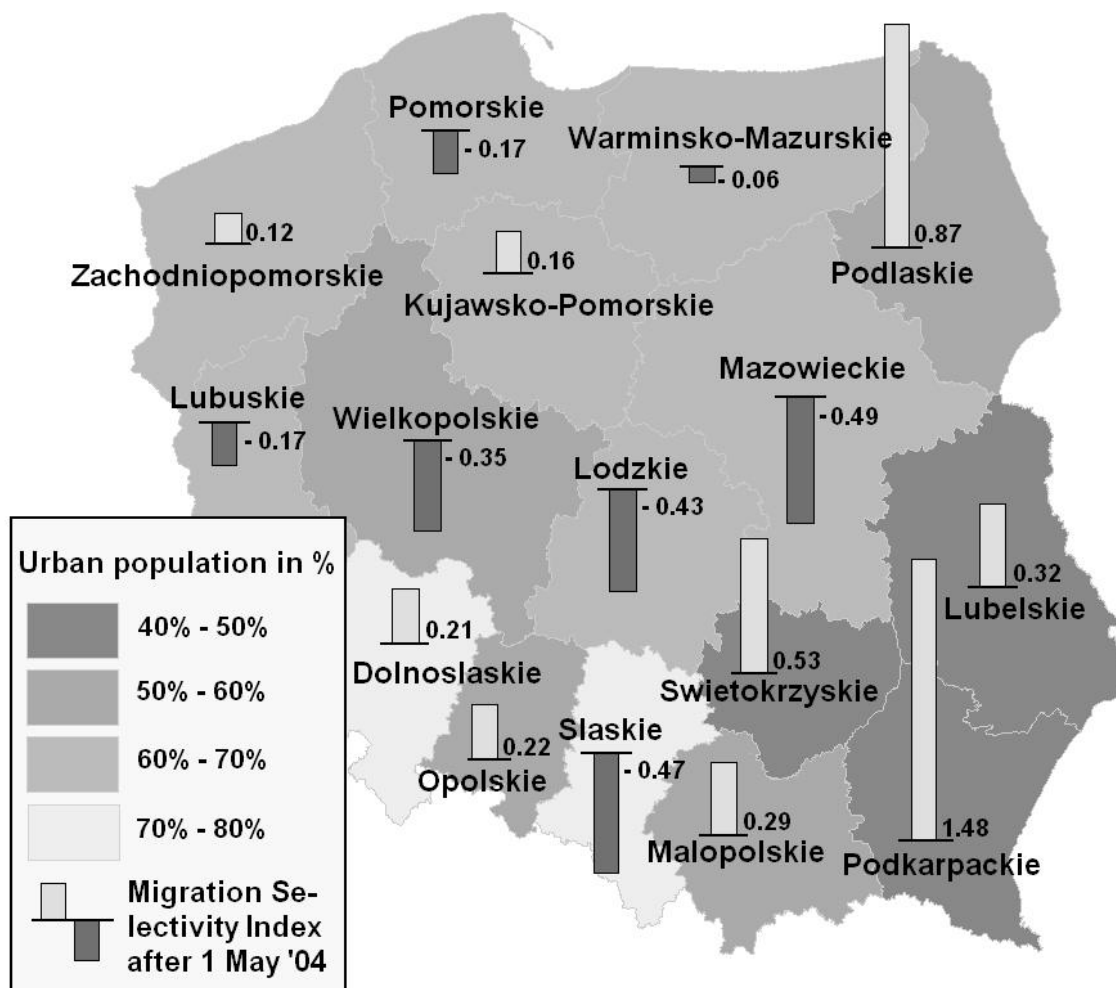
: - brak danych,

Źródło: opracowanie własne na podstawie EUROSTAT.

Tezy o kluczowym znaczeniu rynku pracy w poakcesyjnych migracjach z Polski nie jest łatwo dowieść operując statystykami dotyczącymi stopy bezrobocia czy zatrudnienia. Wątpliwości rodzą się już na poziomie analizy samego zjawiska – czy ci, którzy zdecydowali się na emigrację pochodzili z szeregów bezrobotnych czy też biernych zawodowo? Nie można też zapominać o trudnościach z interpretowaniem wskaźników bezrobocia rejestrowanego, nie uwzględniającego skali zatrudnienia w tzw. szarej strefie. W istocie, spośród województw, w których w 2004 roku zanotowano najniższe wskaźniki rejestrowanej stopy bezrobocia – mazowieckim, podlaskim i podkarpackim, wynoszącymi odpowiednio 15,

16 i 17 procent, jedno cechuje się niezwykle wysoką intensywnością migracji (podkarpackie, por. Tabela 5), podczas gdy inne (mazowieckie) jest bardzo mocno niedoreprezentowane w ogóle ludności odpływowej. Dlatego wnioskowanie takie oparte być musi o inne wskaźniki, z których najbardziej odpowiednim wydaje się być poziom urbanizacji określonych obszarów (patrz Rysunek 9).

Rys. 9. Poziom urbanizacji województw i Współczynniki Selektywności Migracji ze względu na region, z którego pochodzą migranci

Źródło: Okólski, Mioduszevska (2007).

Powyższy kartogram pokazuje, że najwyższą nadreprezentację w strumieniu odpływu ludności notują rejony najslabiej zurbanizowane, należące m.in. do tzw. Ścian Wschodniej województwa: podkarpackie, lubelskie i podlaskie oraz sąsiadujące z dwoma pierwszymi województwo świętokrzyskie. Pomimo, że daje się zauważyć odstępstwa od tej reguły (np. Dolny Śląsk), korelacja między poziomem urbanizacji oraz Wskaźnikiem Selektywności Migracji mierzona współczynnikiem r-Pearsona wynosząca -0,69 dowodzi wysokiej negatywnej zależności pomiędzy tymi dwiema charakterystykami badanych obszarów.

Najistotniejszymi wnioskami, jakie płyną z przedstawionej powyżej analizy, są te, które pokazują odmienną strukturę strumienia migracji do dwu głównych krajów docelowych – Niemiec i Wielkiej Brytanii – oraz identyfikują fakt kluczowego znaczenia dla poakcesyjnej zmiany tejże struktury instytucjonalno - prawnych rozwiązań dotyczących dostępu Polaków do zagranicznych rynków pracy. Otwiera to pole do spekulacji, jaki wpływ może mieć zniesienie kolejnych okresowych obostrzeń związanych z pracowniczą mobilnością w pozostałych krajach członkowskich Unii Europejskiej? Czy scenariusz tak gwałtownego masowego odpływu ludności z Polski ma szansę się powtórzyć? Czy potencjał populacyjny naszego kraju daje możliwość utrzymania się tak wysokiej skali emigracji z naszego kraju w przypadku coraz bardziej zliberalizowanych warunków przepływów siły roboczej w ramach Unii Europejskiej? Wszystko wskazuje na to, że kolejny tak spektakularny *exodus* ludności z nad Wisły nie powinien mieć miejsca – coraz częściej mówi się o tzw. falach powrotów (których skalę jest obecnie jeszcze trudniej oszacować niż skalę samych wyjazdów), o realnych niedoborach na rynku pracy oraz o niezwykle mocnej złotówce, która sprawia, że dochody transferowane z zagranicy nie mają tak wysokiej jak jeszcze kilka lat temu siły nabywczej. Niemniej jednak konstruowanie tego typu prognoz powinno zakładać dużą ostrożność. Jak konstatuje w przeprowadzonej w 2006 roku publicznej debacie K. Iglicka „my [badacze migracji – przyp. MM] byliśmy przekonani, że ten etap [kraju emigracji netto] Polska ma już za sobą. Zresztą wszystkie statystyki wskazywały na to, że powoli przekształcamy się z kraju emigracji w kraj imigracji i tranzytu. Tak się jednak nie stało” (*Debata w redakcji Gazety Wyborczej* 2006).

Rozdział 3. Analiza mikrostrukturalna

3.1. Teoretyczne podstawy ekonometrycznego modelu regresji logistycznej.

Niniejszy rozdział poświęcony jest mikrostrukturalnemu spojrzeniu na zjawisko migracji. Podstawą dla tego typu analizy będzie model ekonometryczny regresji logistycznej, w którym zbadany zostanie związek pomiędzy poszczególnymi charakterystykami demograficzno-społecznymi a decyzją o migracji na poziomie jednostkowym. Ponieważ formalizm takich modeli decyduje o sposobie interpretacji wyników, jakich dostarczają, przedstawić należy kilka faktów dotyczących ich teoretycznych podstaw.

Regresja logistyczna jest jednym z wariantów ogólnego modelu dla binarnej zmiennej, zależnej, w którym badany jest wpływ (mierzony współczynnikiem β) pewnych charakterystyk jednostek (zawartych w wektorze x) na prawdopodobieństwo zajścia interesującego nas zdarzenia. Zakładać będziemy, że prawdopodobieństwo sukcesu (zwyczajowo oznaczającego sytuację, gdy zmienna zależna przyjmuje wartość 1 – w tym wypadku oznacza to migrację) będzie miał postać krzywej logistycznej¹⁸:

$$P(Y = 1 | x) = \frac{e^{x\beta}}{1 + e^{x\beta}} = \Lambda(x\beta).$$

Wynika stąd, że komplementarne do powyższego prawdopodobieństwo porażki (gdzie zmienna zależna przyjmuje wartość zerową), będzie wynosiło:

$$P(Y = 0 | x) = \frac{1}{1 + e^{x\beta}} = 1 - \Lambda(x\beta),$$

co uprawnia nas do zapisania konwencjonalnie przyjętej formuły funkcji prawdopodobieństwa:

$$P(Y = y_i | x) = \Lambda(x\beta)^{y_i} (1 - \Lambda(x\beta))^{1-y_i}.$$

Model regresji przy tak ustalonych założeniach będzie się sprowadzać do równania:

$$E(y | x) = 0(1 - \Lambda(x\beta)) + 1(\Lambda(x\beta)) = \Lambda(x\beta).$$

Estymacji powyższego równania dokonuje się zgodnie z paradygmatem Metody Największej Wiarygodności, maksymalizując funkcję celu, będącą funkcją łącznego prawdopodobieństwa otrzymania określonej próby:

$$L(y, x, \beta) = \prod_{i=1}^n \Lambda(x_i\beta)^{y_i} (1 - \Lambda(x_i\beta))^{1-y_i}.$$

Dla zadania maksymalizacji ułatwieniem będzie posługiwanie się nie samą funkcją wiarygodności, ale jej monotonicznym logarytmicznym przekształceniem:

¹⁸ Funkcja logistyczna używana jest dość często z uwagi na pewne wygodne własności matematyczne i stosunkową łatwość interpretacji otrzymanych wyników. Istnieje kilka innych podejść, w których o rozkładzie prawdopodobieństwa zakłada się, że ma postać normalną (modele *probit*), funkcji Weibulla czy komplementarnej funkcji *log-log*. Brakuje wytycznych, co do właściwego postępowania przy wyborze konkretnego rozkładu, choć dla najczęściej używanych modeli *logit* i *probit* różnice w oszacowaniach i predykcji są w praktyce nieznaczne (por. Greene 2003: 667).

$$l(y, x, \beta) = \ln \left(\prod_{i=1}^n \Lambda(x_i \beta)^{y_i} (1 - \Lambda(x_i \beta))^{1-y_i} \right) = \sum_{i=1}^n [y_i \ln \Lambda(x_i \beta) + (1 - y_i) \ln(1 - \Lambda(x_i \beta))].$$

Szukany wektor parametrów β powinien maksymalizować wartość funkcji logarytmu wiarygodności, a zatem warunkiem pierwszego rzędu dla danego zadania optymalizacyjnego będzie równanie:

$$\frac{\partial l(y, x, \beta)}{\partial \beta} = \sum_{i=1}^n \left[y_i \frac{1}{\Lambda(x_i \beta)} \frac{\partial \Lambda(x_i \beta)}{\partial x_i \beta} x_i + (1 - y_i) \frac{-1}{1 - \Lambda(x_i \beta)} \frac{\partial \Lambda(x_i \beta)}{\partial x_i \beta} x_i \right] = 0.$$

W tym miejscu wykorzystać można pewne wygodne matematyczne własności zaproponowanej funkcji prawdopodobieństwa, bowiem:

$$\frac{\partial \Lambda(x \beta)}{\partial x \beta} = \partial \left(\frac{e^{x \beta}}{1 + e^{x \beta}} \right) / \partial x \beta = \frac{e^{x \beta} (1 + e^{x \beta}) - (e^{x \beta})^2}{(1 + e^{x \beta})^2} = \frac{e^{x \beta}}{(1 + e^{x \beta})^2} = \Lambda(x_i \beta) (1 - \Lambda(x_i \beta)).$$

Stosując powyższy wzór oraz proste algebraiczne uproszczenia, warunek pierwszego rzędu można zapisać:

$$\frac{\partial l(y, x, \beta)}{\partial \beta} = \sum_{i=1}^n x_i (y_i - \Lambda(x_i \beta)) = 0,$$

co uwidacznia pewną analogię modelowania zjawisk przy użyciu regresji logistycznej do Klasycznego Modelu Regresji Liniowej (jeżeli wyrażenie w nawiasie traktować będziemy jak reszty z równania regresji liniowej).

Dla uzyskania warunków drugiego rzędu, należy wyliczyć macierz Hessianu dla zadanej funkcji, co dla formuły uzyskanej po uproszczeniu warunku pierwszego rzędu, nie jest skomplikowane:

$$H = \frac{\partial^2 l(y, x, \beta)}{\partial \beta \partial \beta'} = - \sum_{i=1}^n x_i x_i' \frac{e^{x_i \beta}}{(1 + e^{x_i \beta})^2} = - \sum_{i=1}^n x_i' x_i \Lambda(x_i \beta) (1 - \Lambda(x_i \beta)).$$

Macierz Hessianu jest zawsze ujemnie określona (wszystkie elementy sumy są dodatnie), a zatem funkcja logarytmu wiarygodności jest wypukła na całej przestrzeni parametrów β . Wynika stąd, że wartości parametrów wyliczone z równania na warunek pierwszego rzędu są optymalne. Do tej ostatniej procedury wykorzystuje się numeryczne metody bazujące na algorytmie Newtona-Raphsona, który efektywnie zapewnia wystarczająco dokładne rozwiązanie.

W większości modeli (np. *probit*, Klasyczny Model Regresji Liniowej) tym, co dla interpretacji ma kluczowe znaczenie są tzw. efekty cząstkowe (ang. *marginal effects*), będące w języku matematyki różniczką wartości oczekiwanej zmiennej zależnej po wektorze zmiennych niezależnych. W przypadku regresji logistycznej efekty cząstkowe są jednak trudno przekładalne na język opisu rzeczywistości społeczno-ekonomicznej, bowiem:

$$\frac{\partial E(y | x)}{\partial x} = \frac{\partial \Lambda(x\beta)}{\partial x} = \Lambda(x\beta)(1 - \Lambda(x\beta))\beta.$$

Na użytek interpretacji oszacowań parametrów modelu logitowego definiuje się więc tzw. iloraz szans, który ma postać:

$$\begin{aligned} Odds_i &= \frac{P(y = 1 | x_i = k, \bar{x}_{-i})}{P(y = 0 | x_i = k, \bar{x}_{-i})} : \frac{P(y = 1 | x_i = l, \bar{x}_{-i})}{P(y = 0 | x_i = l, \bar{x}_{-i})} = \\ &= \left(\frac{e^{x_k^* \beta}}{1 + e^{x_k^* \beta}} : \frac{1}{1 + e^{x_k^* \beta}} \right) : \left(\frac{e^{x_l^* \beta}}{1 + e^{x_l^* \beta}} : \frac{1}{1 + e^{x_l^* \beta}} \right) = e^{x_k^* \beta} : e^{x_l^* \beta} = e^{\Delta x^* \beta}. \end{aligned}$$

Z uwagi na fakt, że powyższy iloraz szans jest funkcją wektora x , przyjmuje się, iż interpretacji dokonuje się dla średnich wartości zmiennych niezależnych w próbie x^* .

3.2. Model decyzyjny dla zjawiska migracji

3.2.1. Aplikacja modelu

Podobnie jak w poprzednim rozdziale poczynione zostanie założenie, iż okresy przedakcesyjny (tu: od początku 1999 r. do I kwartału 2004 r.) oraz poakcesyjny (od III kwartału 2004 r. do końca 2006 r.) są względnie homogeniczne i możliwe jest agregowanie zbioru migrantów w tych dwu okresach. Zabieg ten poczyniony został już w poprzednim rozdziale, gdzie analizowana była selektywność migracji przed i po akcesji Polski do Unii Europejskiej.

By zbadać wpływ poszczególnych charakterystyk społeczno-demograficznych na decyzję o migracji przyjmijmy, iż zarówno przed jak i po 1 maja 2004 r. zależność tę opisywały modele:

- model A: $m_{\text{przedakcesyjni}} = f_{\text{przedakcesyjna}} \left(\sum_{i=1}^k ind_i \times p_{ind_i} + \sum_{i=1}^l gosp_i \times p_{gosp_i} \right),$
- model B: $m_{\text{poakcesyjni}} = f_{\text{poakcesyjna}} \left(\sum_{i=1}^k ind_i \times p_{ind_i} + \sum_{i=1}^l gosp_i \times p_{gosp_i} \right).$

Dwa równania odpowiadają dwóm okresom, które dzieli data wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. W powyższym wzorze ind jest wektorem k charakterystyk indywidualnych jednostki (takich jak płeć, wiek czy wykształcenie), natomiast $gosp$ oznacza wektor l charakterystyk dotyczących gospodarstwa domowego, z którego pochodzi dana osoba (takich jak łączna liczba osób w gospodarstwie domowym czy główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego). Symbolem p z odpowiednim subskryptem oznacza się współczynniki ważące każdą z użytych w równaniu cech.

Biorąc pod uwagę teoretyczne rozważania przedstawione w poprzednim podrozdziale, funkcją f będzie w tym wypadku krzywa logistyczna, a równania będą szacowane zgodnie z omówionymi założeniami modelu regresji logistycznej.

Dane, które posłużą do wymodelowania zjawiska będą pochodziły z Bazy Migrantów BAEL/OBM oraz z danych Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności dotyczących obecnych członków gospodarstw domowych z III kwartału 2001 roku oraz z III kwartału 2005 roku¹⁹. Niemniej jednak dla zrównoważenia liczebności osób migrujących i pozostających w kraju w zbiorze, ci ostatni są reprezentowani przez losową próbę 10% obserwacji z oryginalnej bazy BAEL²⁰. Daje to informację o 8 367 i 7 075 obserwacjach odpowiednio w okresie przed- i poakcesyjnym (bez uwzględniania współczynników wających).

Wyjściowe hipotezy, którymi będziemy operować, będą dotyczyły kierunku wpływu wybranych zmiennych. Formułując hipotezy wyjściowe będziemy się częściowo opierać na wynikach analizy selektywności z poprzedniego rozdziału. Poniższa tabela w syntetyczny sposób przedstawia przewidywania co do kierunku i siły wpływu wyróżnionych charakterystyk na szanse migracji²¹ (Tabela 11):

¹⁹ Kwartały te zostały wybrane jako „reprezentacyjne” dla okresu przed- i poakcesyjnego, znajdują się bowiem w środku dwu rozważanych okresów (od I kwartału roku 1999 do II kwartału roku 2004 oraz od III kwartału 2004 roku do IV kwartału roku 2006).

²⁰ Jeżeli odsetek „sukcesów” jest w próbie niewielki oszacowania modelu są bardzo niedokładne, zaś własności predykcyjne zupełnie bezużyteczne.

²¹ Przyjęte zostało, iż dla wartości bezwzględnej Współczynnika Selektywności Migracji niższej niż 0,05 hipoteza badawcza mówi, iż dana zmienna nie ma wpływu na prawdopodobieństwo migracji.

Tabela 11. Hipotezy badawcze dla modelowania zjawiska migracji metodą *logit*

Kategoria	Wpływ zmiennych	
	Model A	Model B
Wykształcenie (wyższe)	↑*	↑↑
Wykształcenie (zawodowe)	↑	↑
Wiek, Wiek*wiek ²²	↓	↓
Płeć (mężczyzna)	↑	↑↑
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (praca w swoim gospodarstwie rolnym)	↑	↓
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (praca na własny rachunek poza rolnictwem indywidualnym)	↓↓	↓
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (emerytura)	↑	↓
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (renta inwalidzka)	↓	↔
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (zasiłek dla bezrobotnych)	↑↑	↑
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (inne niezarobkowe źródło utrzymania)	↑	↑↑
Klasa miejscowości pochodzenia (miasta powyżej 100 tys. mieszkańców)	↓↓	↓
Klasa miejscowości pochodzenia (miasta do 100 tys. mieszkańców)	↓	↓
Liczba członków gospodarstwa domowego w wieku poniżej 15 lat	↑	↔
Liczba członków gospodarstwa domowego	↑	↑
Liczba członków gospodarstwa domowego przebywających zagranicą	↑↑	↑
Województwo (podkarpackie, małopolskie, lubelskie, podlaskie, opolskie)	↑↑	↑
Województwo (świętokrzyskie)	↑	↑↑
Województwo (dolnośląskie, zachodniopomorskie, kujawsko-pomorskie)	↓	↑
Województwo (śląskie, mazowieckie, wielkopolskie, łódzkie, pomorskie, warmińsko-mazurskie, lubuskie)	↓↓	↓

* symbole oznaczają odpowiednio:

„↑” – wpływ pozytywny na szansę migracji, „↑↑” – wpływ pozytywny, silniejszy niż w pozostałym okresie
 „↓” – wpływ negatywny na szansę migracji, „↓↓” – silniejszy niż w pozostałym okresie.

Źródło: opracowanie własne.

Spodziewany wpływ wykształcenia zarówno wyższego jak i zawodowego na szansę migracji jest pozytywny, co sugerują wartości Współczynników Selektowności Migracji dla

²² W wielu badaniach, zwłaszcza dotyczących modelowania zjawisk dotyczących aktywności na rynku pracy, wprowadza się dodatkową zmienną będącą kwadratową funkcją wieku. Argumentuje się to faktem, iż wpływ wieku nie jest jednakowy w całym cyklu życia jednostki – migracja podobnie jak bezrobocie rzadko kiedy charakteryzuje jednostki w bardzo młode (bez doświadczenia zawodowego, i, ogólnie rzecz biorąc, życiowego) oraz starsze. W miarę upływu czasu szanse na zatrudnienie/migrację rosną, osiągają pewien punkt kulminacyjny, po czym zaczynają maleć – funkcja kwadratowa daje szansę na wychwycenie owej niejednokierunkowości wpływu.

tych kategorii (por. Tabela 4), przy czym siła owego wpływu w przypadku wykształcenia wyższego powinna być wyższa dla okresu poakcesyjnego²³. Jako że migracje są domeną ludzi w wieku mobilnym, wpływ każdego kolejnego roku życia na szanse migracji powinien być negatywny. Fakt zmaskulinizowania migracji z Polski powinien również uwidocznić się w przypadku modelu decyzyjnego, przy czym w Modelu B spodziewać się można, iż efekt płci będzie dużo bardziej wyraźny.

W przypadku poszczególnych źródeł utrzymania gospodarstwa domowego przyjęte hipotezy dokładnie odzwierciedlają wyniki otrzymane z analizy selektywności – jeżeli WSM dla danej kategorii był dodatni, oczekiwany wpływ jest pozytywny i negatywny w przeciwnym razie²⁴. Na tej samej zasadzie przyjęte zostały hipotezy co do wpływu pozostałych zmiennych na szanse migracji.

Dodatkowo do modeli została wprowadzona zmienna zdająca sprawę z liczby członków gospodarstwa domowego przebywających zagranicą. Przewiduje się, że jej wpływ na prawdopodobieństwo migracji będzie pozytywny i silniejszy w okresie przedakcesyjnym.

Ponadto uwzględniona została charakterystyka gospodarstwa domowego, która informuje o fakcie użytkowania działki rolnej przez któregokolwiek z członków gospodarstwa domowego.

Estymacja obu modeli przy użyciu jednego z pakietów statystycznych przyniosła dość satysfakcjonujące rezultaty. Zarówno dla okresu przed- jak i poakcesyjnego uzyskane zostały całkiem wysokie wartości statystyk dopasowania tzw. *pseudo-R²* (Tabela 12), a własności predykcyjne okazały się jak na klasę zjawisk ekonomiczno-społecznych zadowalające (Tabela 13).

Tabela 12. Wartości *pseudo-R²* dla Modelu A i B

Statystyka	Model A	Model B
Cox & Snell R ²	0,324	0,282
Nagelkerke R ²	0,439	0,392
Hosmer & Lemeshow (<i>p-value</i>)	0,000	0,000

Źródło: opracowanie własne.

²³ Za kategorię odniesienia w tym przypadku przyjęta została kategoria wykształcenia co najwyżej gimnazjalnego (z uwagi na niewielkie liczebności kategorie wykształcenia gimnazjalnego, podstawowego i braku wykształcenia zostały zagregowane).

²⁴ Poziomem referencyjnym dla zmiennej „główne źródło utrzymania” jest „praca najemna”.

Tabela 13. Własności predykcyjne Modelu A i B dla punktu odcięcia (*cut-off*) 50% - odsetek poprawnych klasyfikacji (w %)

Rodzaj klasyfikacji	Model A	Model B
$P(\bar{m} = 1 m = 1)$ poprawnie sklasyfikowani migranci	65,1	57,1
$P(\bar{m} = 0 m = 0)$ poprawnie sklasyfikowani nie-migranci	84,4	87,1
$P(m = 1 \bar{m} = 1)$ „czułość” klasyfikacji	73,3	68,6

Źródło: opracowanie własne.

Model A, dotyczący okresu przedakcesyjnego nieco lepiej sprawdza się w sytuacji klasyfikowania migrantów – poprawność predykcji wynosi w tym przypadku niemal 2/3, chociaż okazuje się słabszy niż Model B w przypadku klasyfikowania nie-migrantów (mylne przewidywania stanowią ponad 15% podczas gdy w okresie poakcesyjnym pomyłki zdarzają się niecałe 13 razy na sto obserwacji). Fakt ów w połączeniu z tym, iż dla Modelu A obserwujemy wyższe wartości *pseudo-R*² i w praktyce identyczne wartości *p-value* dla testu Hosmera i Lemeshowa, oznacza, że prawdopodobnie przed akcesją migranci byli dużo bardziej homogeniczną a zarazem specyficzną grupą ludności. Kierunek wpływu poszczególnych zmiennych na zmienną zależną wraz z poziomem istotności przedstawiony został w tabeli 14.

Tabela 14. Wartości ilorazów szans dla modeli A i B oraz poziom istotności β

Charakterystyki	Model A		Model B	
	Odds	Istotność ²⁵	Odds	Istotność
Wykształcenie		***		***
Co najmniej wyższe	5,273	***	5,367	***
Policealne, średnie	4,023	***	5,015	***
Zasadnicze zawodowe	2,887	***	3,815	***
Wiek	1,090	***	1,102	***
Kwadratowa funkcja wieku	0,998	***	0,998	***
Płeć (mężczyzna)	1,355	***	1,926	***
Główne źródło utrzymania		***		***
Praca w swoim gosp. rolnym	1,417	***	0,831	
Praca na własny rachunek poza roln. ind.	0,912		1,033	
Emerytura	1,910	***	1,981	***
Renta inwalidzka	9,480	***	1,626	***
Zasiłek dla bezrobotnych	3,554	***	3,797	***
Inne niezarobkowe źródło	(-)		4,569	***
Klasa miejscowości		***		
Miasta powyżej 100 tys. mieszkańców	0,746	***	0,934	
Miasta do 100 tys. mieszkańców	0,896		0,925	
Liczba "dzieci"	0,597	***	0,583	***
Liczba członków gospodarstwa domowego	1,376	***	1,387	***
Liczba członków gospodarstwa domowego przebywających zagranicą	1,100		1,301	**
Województwo		***		***
Kujawsko-Pomorskie	0,736	**	1,062	
Lubelskie	1,450	***	1,457	***
Lubuskie	0,897		0,694	**
Łódzkie	0,489	***	0,580	***
Małopolskie	1,705	***	0,829	
Mazowieckie	0,412	***	0,394	***
Opolskie	2,542	***	1,119	
Podkarpackie	2,325	***	1,595	***
Podlaskie	3,050	***	1,759	***
Pomorskie	0,826		0,620	***
Śląskie	0,427	***	0,435	***
Świętokrzyskie	1,413	**	1,307	*
Warmińsko-Mazurskie	0,941		0,760	
Wielkopolskie	0,402	***	0,464	***
Zachodniopomorskie	0,903		0,976	
Użytkowanie działki rolnej	0,751	***	0,800	**

Źródło: opracowanie własne.

Bazujący na statystyce χ^2 tzw. test omnibusowy łącznej istotności zmiennych pokazał, iż zarówno w Modelu A jak i w Modelu B zmienne są łącznie istotne. Ponadto poszczególne

²⁵ Symbole oznaczają odpowiednio: (***) poziom istotności 0.01, (**) poziom istotności 0.05, (*) poziom istotności 0.1.

bloki zerojedynkowych zmiennych jakościowych z wyjątkiem „klasy miejscowości” w przypadku Modelu B są dla obu specyfikacji istotne.

3.2.2. Interpretacja wyników

Wykształcenie. Podobnie jak w przypadku analizy selektywności pokazane zostało, iż wykształcenie wyższe i zawodowe (oraz dodatkowo średnie oraz policealne) wpływają dodatnio na skłonność do migracji. Formalnie rzecz biorąc szansa, iż w okresie przedakcesyjnym na migrację zdecyduje się osoba o wykształceniu co najmniej wyższym a pozostałych charakterystykach średnich w próbie jest 5,27 razy wyższa niż dla osoby, która przy identycznych pozostałych charakterystykach będzie legitymować się co najwyżej tzw. małą maturą. Dla wykształcenia średniego bądź policealnego oraz zawodowego szanse te wynoszą odpowiednio 4,02 i 2,89. Po 1 maja 2004 r. współczynniki te wzrosły dla każdego poziomu wykształcenia, przy czym w przypadku wykształcenia zasadniczego zawodowego wzrost ten był najbardziej widoczny. Niemniej jednak okazało się, iż nie uwzględniany w dotychczasowej analizie (rozdział I) średni poziom wykształcenia ma siłę wpływu na decyzję o migracji porównywalną z wykształceniem wyższym. O pozytywnym wpływie tej charakterystyki na szanse migracji pisał P. Kaczmarczyk, sugerując, iż osoby z wykształceniem średnim są „bardziej narażone na skutki niewydolności polskiego rynku pracy” niż osoby dobrze wykształcone i zarazem „potencjalnie są w stanie lepiej oceniać sytuację” i „posiadają relatywnie większe umiejętności językowe” niż osoby o niskich kwalifikacjach (Kaczmarczyk 2001: 321-2).

Wiek. Może wydawać się zaskakującym, iż współczynnik β przy zmiennej wiek wskazuje na dodatni wpływ kolejnych lat życia na szansę migracji dla poszczególnych jednostek. Jednak w obu modelach uwzględniona została również zmienna będąca kwadratową funkcją wieku, która okazała się być istotna na w zasadzie bezdyskusyjnym statystycznie wysokim poziomie. Wartość oszacowanego parametru wskazuje, że szansa migracji dla jednostki o średnich charakterystykach w próbie maleje o 0,2% dla każdej jednostki zmiennej „kwadratowej funkcji wieku” (tak samo w modelu A jak i B). Co to oznacza w praktyce? Jeżeli przyjmiemy, iż średni wiek w próbie wynosi 40 lat²⁶, to szansa iż wyemigruje osoba 41-letnia jest o 3,4% mniejsza niż w przypadku osoby 40-letniej. Na potwierdzenie tego wyjaśnienia oszacowany został model bez zmiennej „kwadratowa funkcja wieku”, w którym współczynnik przy zmiennej wiek okazał się tym razem mniejszy od jedności (0,965 przed i 0,950 po akcesji). Jednak z uwagi na słabsze własności predycyjne takiego modelu (wyniki estymacji w załączniku) oraz przede wszystkim statystyczną istotność omawianych zmiennych wybrana została przedstawiona powyżej specyfikacja Modelu A i B.

²⁶ Dla okresu przedakcesyjnego jest to dokładnie 39,96 lat, dla okresu poakcesyjnego 40,82 lat.

Płeć. Efekt płci w obu okresach jest wyraźnie niejednakowy – przed 1 maja 2004 r. szansa iż szansa iż na emigrację zdecyduje się mężczyzna a nie kobieta o tych samych charakterystykach była o 35,5% większa, podczas gdy po akcesji różnica ta wzrosła do 92,6%.

Główne źródło utrzymania. Pomimo iż blok zmiennych zerojedynkowych zdających sprawę z głównego źródła utrzymania jest istotny w obu okresach, zmienia się wpływ poszczególnych kategorii. Przed 1 maja 2004 r. obserwujemy, iż poza kategorią „pracy na własny rachunek w rolnictwie indywidualnym” oraz „innego niezarobkowego źródła dochodów”²⁷ szanse na migrację osób z gospodarstw nie utrzymujących się z pracy najemnej (poziom odniesienia) były wyższe, w przypadku niektórych kategorii nawet wielokrotnie. Po tej dacie zmiana zaszła wśród gospodarstw domowych utrzymujących się z pracy w rolnictwie – szanse członków takich właśnie gospodarstw statystycznie zrównały się z szansami osób z rodzin utrzymujących się przede wszystkim z pracy najemnej. W okresie poakcesyjnym zmalały w stosunku do okresu przedakcesyjnego różnice w wartościach ilorazów szans pomiędzy kategoriami jednostek wyróżnionymi ze względu na główne źródło utrzymania – najbardziej wyraźnie na tym tle wyróżniają się gospodarstwa domowe czerpiące środki z „innych niezarobkowych źródeł dochodów”, co pokrywa się z analizą przedstawioną w rozdziale dotyczącym selektywności. Niemniej jednak model B pokazał, istotny z punktu widzenia oceny migracji jako strategii przetrwania gospodarstw domowych, podział na gospodarstwa domowe, które czerpią korzyści głównie z „pracy własnych rąk” oraz te zależne od świadczeń społecznych – rent, emerytur czy zasiłków dla bezrobotnych. Wśród tych drugich skłonność ich członków do migracji po 1 maja 2004 r. przybrała na sile i jest wyższa niż wśród grupy „przedsiębiorczych”.

Struktura gospodarstwa domowego. Fakt należenia do gospodarstwa domowego osób w wieku poniżej 15 lat znacznie obniża skłonność pozostałych ich członków do wyjazdów zagranicznych – każde kolejne „dziecko” to o ok. 40% mniejsza szansa na decyzję o migracji zarówno przed jak i po 1 maja 2004 r.. Zależność ta zdawałaby się przeczyć tej dającej się zauważyć w ramach analizy selektywności – w okresie przedakcesyjnym wydawało się, że wraz z wzrostem liczby „dzieci” skłonność do migracji rośnie, rośnie bowiem wartość Współczynnika Selektywności Migracji. Należy jednak wziąć pod uwagę fakt, że przede wszystkim na użytek badania selektywności kategorie zostały dobrane arbitralnie, a w każdej z nich miały szansę znaleźć się gospodarstwa domowe o bardzo różnych charakterystykach. W przypadku zaproponowanego w niniejszym rozdziale modelu ekonometrycznego mówienie o wpływie każdej pojedynczej zmiennej jest jak najbardziej uprawnione, bowiem

²⁷ Jak się okazuje wśród wylosowanej próby osób nie-migrantów nie było takiej, która należałaby do gospodarstwa domowego utrzymującego się przede wszystkim ze źródeł dochodowych innych niż zarobkowe.

wszystkie inne cechy jednostek badanych są „kontrolowane”, czego nie można stwierdzić w odniesieniu do przedstawionej w poprzednim rozdziale techniki.

W przeciwieństwie do liczby „dzieci” w gospodarstwie domowym, liczba wszystkich członków gospodarstwa domowego działa mobilizująco – szanse na migrację rosną zarówno przed jak i po migracji o 37-39% wraz z każdą kolejną osobą w przeciętnym gospodarstwie domowym. Liczba członków gospodarstwa domowego przebywający zagranicą jest także czynnikiem zwiększającym prawdopodobieństwo migracji, jednak zyskuje na znaczeniu dopiero po 1 maja 2004 r., efekt ten okazał się bowiem zaskakująco mało istotny w okresie przedakcesyjnym, o którym zostało powiedziane, że cechował się dużo większą intensywnością wpływu migranckich sieci społecznych (*p-value* na poziomie 0,377 nie pozwala na przyjęcie hipotezy o wpływie liczby osób przebywających zagranicą na prawdopodobieństwo migracji). Interpretacje jakie się w tym wypadku nasuwają są dwojakiego rodzaju. Po pierwsze więc być może bardziej odpowiednim dla powyższego modelu byłoby zbadanie wpływu nie liczby migrantów z danego gospodarstwa domowego a samego faktu istnienia takiego swoistego rodzinnego pioniera na zagranicznym rynku pracy. Zakładając bowiem, iż migracja jest dla polskich gospodarstw domowych raczej jedną z form strategii przetrwania, co akcentuje się w pracach zawartych w zbiorze *Ludzie na huślawce* (Kaczmarczyk 2001, Sakson 2001) i w ramach paradygmatu NELM (por. rozdział I), a nie pierwszym krokiem do przesiedlenia się do innego kraju, współczynnik β nie mógłby być dodatni²⁸.

Drugie wyjaśnienie bazuje na intuicjach wyniesionych z lektury pracy Aleksandry Grzymały-Kazłowskiej dotyczącej polskich imigrantów w Brukseli (Grzymała-Kazłowska 2001). Autorka analizując wywiady z przedstawicielami starszej (przełom lat 80. i 90.) i młodszej (koniec lat 90.) fali emigracji z Polski do Belgii zwraca uwagę na rosnącą rolę powiązań rodzinnych, co uwypukla wypowiedź jednego z respondentów: „To znaczy kiedyś, jak była praca, to jeden drugiemu dawał. (...) A teraz jak ktoś ma pracę, to ściąga z Polski syna, zięcia, szwagra czy brata i koniec” (Grzymała-Kazłowska 2001: 282). Badaczka podkreśla, że wraz ze stopniowym nasyceniem dostępnego imigrantom rynku pracy²⁹ zmalało znaczenie solidarności etnicznej na rzecz solidarności rodzinnej. Wydaje się, że podobny proces mógł mieć miejsce również po 1 maja 2004 r. w skali całkowitej migracji z Polski, co nasiliło powiązania rodzinne migrantów. Powyższe związki sieci społecznych oraz emigracji przed- i poakcesyjnej zostaną przedyskutowane w kolejnym rozdziale.

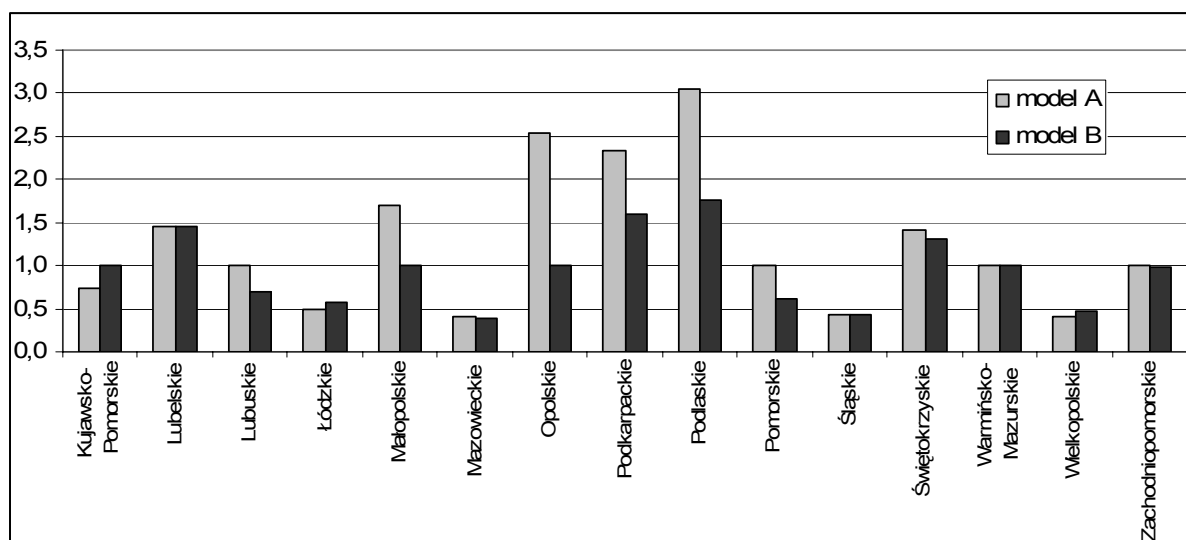
²⁸ Dodatni współczynnik oznaczałby, że w miarę emigracji kolejnych członków gospodarstwa domowego, szanse na to, iż pozostałe osoby również wyjadą rosłyby. Byłoby to wyrazem strategii stopniowego „przesiedlenia się” nie zaś jednym z elementów „strategii przetrwania”.

²⁹ Pojemność dostępnego imigrantom rynku pracy jest w tym wypadku równoważny rozmiarom szarej strefy, bowiem większość zatrudnionych Polaków w Belgii pracowała tam nielegalnie (por. Grzymała-Kazłowska 2001: 273-4).

Typy osiedleńcze. Wnioski dotyczące selektywności migracji ze względu na wielkość miejscowości pochodzenia migrantów oraz region zamieszkania w Polsce w dużej mierze pokrywają się z tymi wywiedzionymi w poprzednim rozdziale. Przed 1 maja 2004 r. wśród migrantów nadreprezentację obserwowaliśmy w przypadku mieszkańców wsi natomiast mieszkańcy dużych miast byli silnie niedoreprezentowani. W języku modelowania ekonometrycznego wyraża się to wartością ilorazu szans, która dla kategorii „miast powyżej 100 tys. mieszkańców” wynosi 0,75 i oznacza, że szansa, iż na migrację zdecyduje się mieszkaniec takiego właśnie miasta jest o 25% niższa niż cechująca się tymi samymi przeciętnymi w próbie charakterystykami osoba pochodząca z obszarów wiejskich (dla miast do 100 tys. mieszkańców różnica była statystycznie nieistotna). Podkreślić należy, że w przypadku migracji poakcesyjnych wielkość miejscowości przestała w ogóle odgrywać statystycznie istotne znaczenie dla prawdopodobieństwa migracji.

Województwo. By prześledzić wpływ zamieszkania w różnych miejscach w Polsce, wartości ilorazów szans dla poszczególnych województw zostały przedstawione na poniższym wykresie (Rysunek 10).

Rys. 10. Wartości ilorazów szans dla modeli A i B dla zmiennej „województwo”³⁰.

Uwaga: w przypadku, gdy iloraz szans okazał się nie być statystycznie różnym od jedności, przyjęte zostało, iż jest on jedności równy.

Źródło: opracowanie własne.

Dla okresu przed- i poakcesyjnego można zaobserwować, że wysokie (niskie) wartości ilorazu szans mają tendencję do współwystępowania z wysokimi (niskimi) wartościami Współczynnika Selektywności Migracji (por. Tabela 5) – współczynnik korelacji r -Perasona

³⁰ Kategorią odniesienia dla tej zmiennej jest województwo dolnośląskie, dla którego obserwujemy dość niskie bezwzględnie wartości Współczynnika Selektywności Migracji w okresie przed- i poakcesyjnym odpowiednio - 0,04 oraz 0,21. By uczynić analizę wykresu bardziej klarowną, dla kategorii, które okazały się nieistotne zamiast oszacowań wartości parametrów β przyjęte zostały jednostkowe ilorazy szans, oddające statystyczny wpływ danej zmiennej.

przyjmuje dla tych dwu zmiennych wartość 0,97 (przed 1 maja 2004 r.) i 0,92 (po 1 maja 2004 r.). Podobnie jak w przypadku analizy selektywności daje się też zauważyć rozumiane dosłownie i w przenośni stopniowe „wyrównywanie szans” mieszkańców poszczególnych województw na migrację – w skrajnych przypadkach województwa podlaskiego czy podkarpackiego szansa, że wyemigruje przeciętny mieszkaniec Podlasia lub Podkarpacia jest odpowiednio o 76% i 60% wyższa niż w przypadku emigracji mieszkańca z Dolnego Śląska.

Użytkowanie działki rolnej. Dodatkową zmienną wprowadzoną do modeli A i B, która nie była analizowana w poprzednim rozdziale jest zmienna zdająca sprawę z faktu użytkowania przez członka gospodarstwa domowego działki rolnej. Istotna na poziomie co najmniej 95% (przed 1 maja 2004 r. nawet na poziomie 99%) wskazuje na ujemną zależność pomiędzy użytkowaniem działki rolnej a skłonnością do migracji – szansa, że wyemigruje przeciętny Polak z gospodarstwa, które posiada grunty rolne jest o 20% niższa niż w przypadku osoby o identycznych charakterystykach, jednak działki takiej nie posiadającej (przed akcesją różnica szans była większa i wynosiła 25%). Fakt ów w połączeniu z wnioskami dotyczącymi wpływu wielkości miejscowości zamieszkania na szanse migracji pozwala wysnuć hipotezę, że migracje są istotnie częściej strategią gospodarstw wiejskich, które nie są w stanie zapewnić swoim członkom utrzymania dzięki prowadzeniu działalności rolniczej (choćby na własny użytek).

3.3. Model decyzyjny a analiza selektywności

Wiele z hipotez dotyczących wpływu poszczególnych charakterystyk indywidualnych jednostek oraz ich gospodarstw domowych potwierdziło się i okazało się być zbieżnymi z wnioskami płynącymi z analizy selektywności migracji przedstawionej w poprzednim rozdziale. Niemniej jednak w kilku punktach daje się zauważyć z pozoru spore rozbieżności – przed 1 maja 2004 r. selektywność ze względu na wykształcenie dla kategorii osób z dyplomem uczelni wyższej była znikoma ($WSM_{\text{wykształcenie=wyższe}}$ na poziomie 0,02), podczas gdy odpowiedni współczynnik β dla Modelu A był dodatni. Podobnie analiza selektywności ze względu na liczbę członków gospodarstwa domowego poniżej 15 roku życia przyniosła odmienne wnioski niż te płynące z modelu ekonometrycznego – ta pierwsza wskazywała na dodatnią zależność między liczbą „dzieci” w gospodarstwie domowym a skłonnością do migracji w okresie przedakcesyjnym i niemal całkowity brak opisanej zależności w późniejszym czasie, natomiast zarówno Model A jak i Model B pokazują w miarę stabilny w czasie odwrotny kierunek wpływu. Skąd biorą się wspomniane różnice?

Przede wszystkim należałoby podkreślić, iż analiza została dokonana przy użyciu nieco odmiennych danych. Zarówno badanie selektywności jak i szacowanie modelu decyzyjnego musiało się opierać na zbiorach, w których zebrane byłyby informacje o jednostkach dwojakiemu rodzaju – migrujących i pozostających w Polsce. Celem owych badań bowiem

było wykazanie istnienia swoistych różnic pomiędzy przedstawicielami tych dwu grup. W obu przypadkach informacje o jednostkach pierwszego rodzaju pochodziły z Bazy Migrantów BAEL/OBM, w której figurują migranci zarówno przed- jak i poakcesyjni. Z uwagi jednak na specyficzną konstrukcję Bazy Migrantów i pewne względy praktyczne³¹ nie było możliwe dobranie analogicznego materiału dotyczącego osób niemigrujących. Dlatego przy analizie selektywności do koniecznych porównań wykorzystane zostały wyniki Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności z II kwartału 2004 roku dotyczące osób pozostających w Polsce. Można bowiem założyć, że na przestrzeni kilku lat nie mogła się dokonać radykalna zmiana w stosunku do podstawowych charakterystyk demograficzno-społecznych. Pozwoliło to na zapewnienie spójności wniosków i wyników z tymi, które funkcjonują już w literaturze przedmiotu (Grabowska-Lusińska, Okólski 2008, Okólski, Mioduszevska 2007).

Założenie dotyczące długotrwałości zmian społecznych wydaje się być generalnie słuszne, w przypadku jednak niektórych zmiennych takich jak wykształcenie czy główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego nie do końca jest spełnione. W środku okresu przedakcesyjnego (III kwartał 2001 r.) dyplomem wyższej legitymowało się 9,4% Polaków, podczas gdy w środku okresu poakcesyjnego ta sama grupa stanowiła już 10,7% populacji kraju. Podobnie zmalała znacznie grupa osób z wykształceniem tylko podstawowym (z 26,1% do 18,9%³²). Ponadto po akcesji zmalała też nieznacznie liczba gospodarstw utrzymujących się z pracy najemnej (z 50% do 47,3%), a wzrosła liczba tych, które dochody czerpią przede wszystkim z pracy na własny rachunek poza rolnictwem indywidualnym (z 6,7% do 7,6%).

Dlatego też z uwagi na fakt, że analiza migracji oparta o ekonometryczny model decyzyjny dla najnowszych danych pochodzących z Bazy Migrantów BAEL/OBM nie była do tej pory podjęta przez polskich badaczy, wydaje się być słusznym uczynienie jej bardziej dokładną poprzez korzystanie z bardziej adekwatnych danych. Stąd zaproponowane w niniejszym rozdziale dwa modele decyzyjne (Model A i B) szacowane były przy użyciu danych z Bazy Migrantów BAEL/OBM oraz danych BAEL z dwu kwartałów – III kwartału 2001 roku (dla modelu A) i III kwartału 2005 roku (dla modelu B). Nieznaczna różnica w materiale empirycznym może być jednym ze źródeł różnicy we wnioskach wywiedzionych w tym i poprzednim rozdziale.

³¹ W Bazie Migrantów BAEL/OBM migrantami przedakcesyjnymi nazwane są wszystkie osoby, które zostały zanotowane jako nieobecne podczas któregośkolwiek badania pomiędzy I kwartałem 1999 r. a I kwartałem 2004 roku, zaś poakcesyjni migranci to ci zanotowani jako nieobecni podczas któregośkolwiek badania od III kwartału 2004 roku do IV kwartału 2006 roku. Dane surowe Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności nie pozwalają na łatwe skumulowanie w jednym zbiorze jednostek nie-migrujących z całych tych dwu okresów.

³² Zmiany te są w pewnej mierze spowodowane reformą szkolnictwa, skróceniem lat nauki w szkole podstawowej i utworzeniem gimnazjów.

Należy jednak podkreślić, że nawet w przypadku korzystania z identycznych zbiorów danych możliwe byłoby zaistnienie pozornie różnej treści wniosków, bowiem dwa prezentowane podejścia charakteryzują się odmienną metodologią.

Łatwo spostrzec, iż analiza selektywności rządzi się mniej restrykcyjnymi regułami postępowania, nie opiera się na żadnych wstępnych założeniach i dokonuje jedynie prostych porównań wartości wskaźników. Zupełnie marginalnie traktowana jest kwestia błędów losowych, które, o ile tylko nie korzystamy z danych pochodzących z badań pełnych (takich jak na przykład powszechne spisy ludności), muszą się pojawić. Wycuciu badacza pozostawione zostają wnioski dotyczące dyskusyjnych przypadków, gdy wartości Współczynnika Selektywności Migracji są bliskie zeru. Pojawiają się wątpliwości, czy warto mówić o selektywności i, co za tym idzie, dodatnim bądź ujemnym wpływie wykształcenia wyższego na decyzję o migracji, gdy $WSM_{\text{wykształcenie wyższe}}$ jest na poziomie 0,02? A co gdy WSM wynosi 0,05 lub 0,10? Dopóki nie jest znana zmienność takiego oszacowania, nie można mówić o „istotności” czy „przedziałach ufności” dla takiego wskaźnika³³.

Kolejną cechą, która sprawia, że analiza selektywności i modelowanie ekonometryczne migracji nie są sobie równoważne, jest fakt interpretacji i poziomu odniesienia dla kluczowych wskaźników analitycznych – WSM i ilorazów szans. W pierwszym przypadku mówiąc o wpływie pewnych zmiennych i konkretnych ich wartości na migrację odnosimy się zawsze do różnic w odsetkach pewnych grup ludności w ramach ludności odpływowej i całkowitej populacji. Można uznać więc, że punktem referencyjnym jest zawsze struktura całkowitej populacji w kraju (obserwowana w próbie). Dla interpretacji parametrów β i ilorazów szans w modelu regresji logistycznej punktem odniesienia jest zawsze jakaś inna kategoria różniąca się ze względu na wartość jednej zmiennej. Zaliczać do niej mogą się zarówno osoby migrujące jak i niemigrujące. Ponadto często przywołuje się stwierdzenie, iż kategorie te poza jedną rozważaną cechą są „przeciętne” tj. wartości wszelkich innych cech ustala się na poziomie przeciętnym w próbie, który jest mocno zaburzony przez „doważenie” obserwacji odpowiadających migrantom³⁴.

Ostatnim, ale być może najważniejszym w dyskusji dotyczącej rozważanych różnic argumentem jest ryzyko niewłaściwego wnioskowania i zbyt daleko idącej interpretacji w przypadku analizy selektywności. Mówiąc o selektywności w rozumieniu takim, jakie zostało przedstawione w niniejszej pracy, musimy mieć na uwadze, że odnosi się ona do całego strumienia migracji, nie zaś do pojedynczych osób. Jeżeli więc okazuje się, że wartość

³³ Określenie zmienności Współczynnika Selektywności Migracji wydaje się rzeczą karkołomną – należałoby przede wszystkim znać procedurę warstwowania próby BAEL i określić formę funkcyjną wariancji estymatora WSM, do czego potrzebna jest wiedza *a priori* o rozkładzie zmiennej losowej, jaką jest odsetek migrantów w populacji.

³⁴ Ma to związek ze sposobem doboru próby, który zapewnia, że jest ona zbilansowana (szczegóły w rozdziale 3.2).

$WSM_{\text{wykształcenie=wyższe}}$ osiąga wartość 0,42 oznacza to jedynie, że w grupie osób migrujących częściej niż w całej populacji występują posiadacze dyplomu uczelni wyższej, nie oznacza zaś, że posiadanie wykształcenia wyższego w przypadku każdej pojedynczej osoby zwiększa prawdopodobieństwo wyboru strategii opuszczenia kraju. Nie można zatem mówić o jakimkolwiek wpływie wykształcenia na decyzję o migracji. Zauważmy, że w konstrukcji Współczynnika Selektowności Migracji wykorzystuje się jedynie informację o strukturze społeczno-demograficznej poszczególnych grup ludności. Zatem wnioskowanie, jeżeli ma nie być obciążone ryzykiem wspomnianego już w pierwszym rozdziale błędu ekologicznego, musi odnosić się do właściwego poziomu kategorii analitycznych – jeżeli w analizie operuje się kategoriami grup ludności (mieszkańcy poszczególnych województw, migrujący do określonych krajów docelowych etc.), wnioski powinny dotyczyć co najwyżej tych właśnie grup ludności.

Przytoczona powyżej argumentacja sugeruje, że dużo lepszym z punktu widzenia pewności otrzymanych wyników czy ważkości wniosków płynących z analizy, jest podejście bazujące na modelu decyzyjnym, w tym wypadku mającym ekonometryczną postać regresji logistycznej. Pozwala ono wykluczyć sytuację, gdy postulowany wpływ poszczególnych zmiennych na zjawisko migracji jest *de facto* skutkiem odpowiedniego układu korelacji innych zmiennych, które w przypadku analizy selektywności możemy jedynie częściowo kontrolować³⁵.

Oczywiście analiza selektywności nie jest pozbawiona zalet – jest stosunkowo prosta w aplikacji, doskonała jako punkt wyjścia do dalszej analizy, bo przemawiająca do wyobraźni badawczej, a w dość częstej sytuacji braku danych zbieranych na najniższym możliwym poziomie obserwacji, okazuje się być jednym z najbardziej atrakcyjnych podejść. Niemniej jednak w obliczu dysponowania bogatą informacją dotyczącą poszczególnych jednostek i technicznymi instrumenty do jej wykorzystania, uzupełnienie analizy selektywności o dodatkowe wnioski może przynieść bardzo ciekawe acz pozornie odmienne rezultaty.

³⁵ Próba obejścia błędów ekologicznych w postaci rozbijania analizy populacji na poszczególne grupy (np. na strumieniu migracji do Niemiec i do Wielkiej Brytanii) ma ograniczony zasięg – schodzenie na kolejne niższe poziomy kategoriale powoduje, iż liczebności poszczególnych grup stają tak niewielkie, że wnioskowanie na ich podstawie prowadzi do nonsensownych wyników.

Rozdział 4. Analiza mezostrukturalna

4.1. Koncepcja analityczna

Prąd myślowy w dziedzinie badań nad migracjami, podkreślający znaczenie struktur na poziomie *mezo*, przyniósł owoce zarówno na gruncie teoretycznych refleksji jak konkretnych wyników empirycznych zastosowań (por. Górny, Kaczmarek 2003). Obszar zagadnień dotyczących tego typu analizy ograniczony jest z jednej strony przez omawiany już poziom mikrostrukturalny, z drugiej przez poziom makrostrukturalny, choć granice te są nie do końca jasno określone. T. Faist, orędownik tego typu podejścia, w jednym ze swych tekstów wyjaśnia, że uwaga badaczy winna skupić się raczej na „społecznych relacjach (społecznych więziach) pomiędzy jednostkami, w ramach grup pokrewieństwa (rodzin), gospodarstw domowych, grup sąsiedzkich, kręgów przyjaciół i organizacji formalnych”, gdyż tylko w ten sposób uda się znaleźć odpowiedź na pytania „dlaczego tak niewielu ludzi migruje z tak niewielu społeczności i dlaczego tak wielu z nich mimo wszystko powraca” (Faist 1997: 187-8). Już ten cytat uwypukla fakt, że poza przedmiotem rozważań usytuowanym gdzieś pomiędzy „jednostką” a państwem (*nation-state*), „mezostrukturalistów” nie musi nic więcej łączyć – dyscyplina naukowa (choć dominują tu głównie socjologowie), paradygmat teoretyczny i badawczy czy warsztat metodologiczny. Niemniej jednak w ramach tychże właśnie rozważań niezwykle często sięga się do kategorii sieci społecznych i kapitału społecznego. W niniejszym rozdziale właśnie kapitał społeczny uosabiany przez „sumę zasobów, rzeczywistych lub wirtualnych, które są dostępne dla każdej jednostki lub grupy dzięki posiadaniu trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków wzajemnej znajomości i uznania” (Bourdieu, Wacquant 1992: 119) będzie głównym punktem zainteresowania.

W definicji zaczerpniętej od P. Bourdeiu i L. Wacquant’a figuruje pojęcie „zasobów”. Sugeruje to, że tylko dzięki faktowi posiadania pewnych związków (krewniaczych, przyjacielskich, etnicznych) jednostka staje się w pewien sposób „bogatsza”. Z zasobów tych może korzystać i wymieniać je na inne formy kapitału. A. Górny i D. Stola podkreślają, przenosząc przytoczone pojęcie na grunt badań migracyjnych, że skutkiem zasobności danej jednostki w kapitał społeczny może być zarówno zwiększenie jak i zmniejszenie skłonności do migracji (Górny, Stola 2001:166-9). Dla zjawiska migracji jasno określone znaczenia ma dopiero *migracyjny kapitał społeczny*.

Migracyjnym kapitałem społecznym określa się zasób wyrażony przez powiązania jednostki z innymi jednostkami mającymi w swoim życiorysie doświadczenia związane z migracją zagraniczną bądź przebywające poza granicami kraju. Wykorzystanie tak rozumianego migracyjnego kapitału społecznego może przybrać postać czerpania informacji z pewnego i zaufanego źródła o zasadach funkcjonowania w kraju docelowym, sposobach

zwiększenia szansy na tzw. migracyjny sukces, wreszcie może być źródłem pozyskania wymiernej materialnej pomocy i realnych przysług, do czego zmuszone są jednostki w ramach różnego rodzaju systemów wzajemności³⁶. Czy tak rozumiany migracyjny kapitał społeczny rzeczywiście ma postulowany przez badaczy wpływ w świetle analizowanego materiału empirycznego?

Z uwagi na ograniczenia struktury zbioru danych, jakim jest Baza Migrantów, nie ma możliwości konstruowania rozbudowanych wskaźników dotyczących zasobności migrantów w specyficzny kapitał społeczny³⁷. W tej części pracy uwaga zostanie skupiona na kluczowej zmiennej, jaką jest liczba osób z danego gospodarstwa domowego przebywających w momencie badania zagranicą. Podejście takie okazuje się być spójne z tym prezentowanym w zbiorze *Ludzie na huśtawce* przez wspomnianych już polskich badaczy oraz jego pierwowzorem – koncepcją D. Massey (Massey 1999). Zarówno D. Massey jak i A. Górny i D. Stola jako podstawę analizy traktują pewien wskaźnik migracyjnego kapitału społecznego, który jest funkcją liczby osób wewnątrz oraz z otoczenia danego gospodarstwa domowego, mających doświadczenia związane z wyjazdami zagranicznymi. Tak jak w przypadku każdego wskaźnika sumarycznego, tak i w przypadku wskaźnika kapitału społecznego, kontrowersyjną kwestią okazuje się wektor wag, przypisujący każdej poszczególnej zmiennej określoną siłę wpływu³⁸. Na użytek prowadzonych przeze mnie rozważań z uwagi na względy praktyczne przejęte zostało, iż każda osoba z danego gospodarstwa domowego przebywająca w momencie badania zagranicą wnosi tę sam udział do wskaźnika migracyjnego kapitału społecznego:

$$WMKS = \text{liczba aktualnych migrantów w gospodarstwie domowym.}$$

Rozkład wartości tego wskaźnika w okresie przed- i poakcesyjnym przedstawiony został w Tabeli 15.

³⁶ Szerokie omówienie zagadnienia dotyczącego systemów wzajemnych świadczeń, ich przykłady i miejsce w różnego rodzaju strukturach społecznych znajduje się w klasycznym już dla antropologii kulturowej dziele Marcela Maussa „Szkic o darze” (Mauss 1973).

³⁷ Choć należy podkreślić, że przedstawioną w niniejszym rozdziale analizę można znacząco pogłębić, pokusiwszy się o rekonstrukcję zbioru danych i dołączenie doń informacji dotyczących wyjazdów kolejnych osób z gospodarstwa domowego, ale też z mniejszych jednostek terytorialnych jakimi są tzw. obwody spisowe.

³⁸ W opracowaniu znajdującym się w zbiorze *Ludzie na huśtawce* (Górny, Stola 2001) wskaźnik ten (tzw. wskaźnik I) ma postać: $W = A + 0.5B + 0.25C$, gdzie A oznacza liczbę osób z bliskiej rodziny z doświadczeniami migracyjnymi, B – liczbę osób z dalszej rodziny z doświadczeniami migracyjnymi, zaś C – liczbę krewnych i powinowatych z doświadczeniami migracyjnymi. Autorzy ponadto proponują analogiczną formułę (tzw. wskaźnik II), gdzie zamiast liczby osób z doświadczeniami migracyjnymi używa się liczby osób przebywających zagranicą. (Górny, Stola 2001: 170). D. Massey przyjmuje natomiast nieco bardziej skomplikowaną formułę, co nie oznacza, że unika faktu arbitralności dobranych współczynników (Massey 1999: 117-8, za: Górny, Stola 2001: 187).

Tabela 15. Rozkład liczby aktualnych migrantów w gospodarstwach domowych (w %) przed i po 1 maja 2004 r.

Liczba aktualnych migrantów w gospodarstwie domowym	Odsetek gospodarstw domowych	
	Przed 1 maja 2004 r.	Po 1 maja 2004 r.
1	87,2	86,6
2	10,1	11,5
3	1,9	1,5
4	0,8	0,3
5	0,1	0,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL/OBM.

Powyższe dane pokazują, że rozkład Wskaźnika Migracyjnego Kapitału Społecznego (WMKS) w okresie przed- i poakcesyjnym jest niemal identyczny – nieznacznie zwiększył się tylko udział gospodarstw domowych, z których na emigracji przebywają 2 osoby (z 10,1% do 11,5%). Jednak z prowadzonych w poprzednich rozdziałach analiz wiemy, że za pozorną stabilnością stać mogą spore zmiany dotyczące poszczególnych komponentów strumienia migracji. Ponieważ znany jest fakt odmienności typów migracji do dwu najważniejszych krajów docelowych, przyjrzyjmy się rozkładowi WSKM w grupach gospodarstw podzielonych ze względu na kierunek migracji ich członków (Tabela 16).

Tabela 16. Rozkład liczba aktualnych migrantów w gospodarstwach domowych przed i po 1 maja 2004 r. dla dwu głównych krajów docelowych

Liczba aktualnych migrantów w gospodarstwie domowym	Odsetek gospodarstw domowych			
	Wielka Brytania		Niemcy	
	Przed 1 maja 2004 r.	Po 1 maja 2004 r.	Przed 1 maja 2004 r.	Po 1 maja 2004 r.
1	88,4	84,1	89,7	89,3
2	10,3	13,6	8,3	8,7
3	0,7	2,1	1,5	2,0
4	0,7	0,1	0,4	0,0
5	0,0	0,1	0,1	0,0
	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL/OBM.

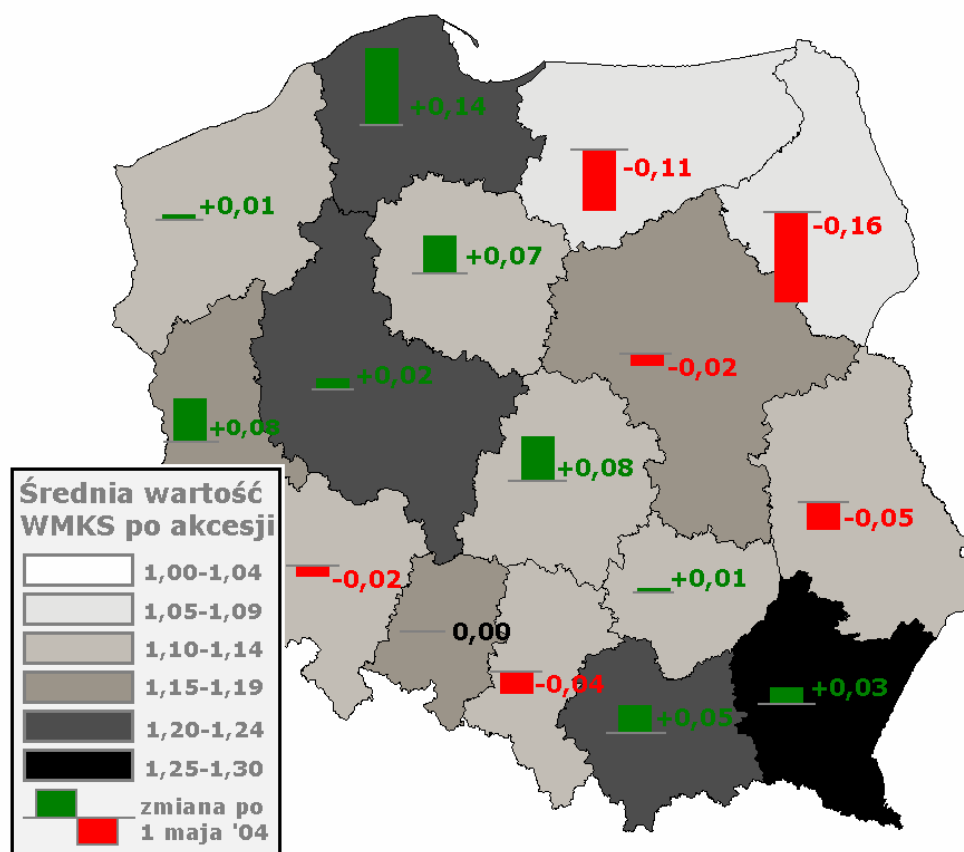
Analizując dane w tabeli 16 zauważyć można, że w przypadku emigracji do Wielkiej Brytanii zwiększył się, tym razem już nieco wyraźniej, bo o niemal 1/3, odsetek gospodarstw domowych, z których na obczyźnie przebywają 2 osoby. W przypadku Niemiec efekt ten jest w zasadzie niezauważalny (na poziomie 0,4 punkta procentowego). Otwiera to pole do snucia przypuszczeń, iż wysuwana w najnowszej literaturze przedmiotu hipoteza o malejącej roli sieci społecznych i związanego z nimi kapitału społecznego (Grabowska-Lusińska, Okólski 2008, Okólski, Mioduszevska 2007) być może nie jest wcale prawdziwa. Za przypuszczeniem tym stoi nadto wniosek wywiedziony z analizy wyników modelu regresji

logistycznej przedstawionego w poprzednim rozdziale – dla modelu B dotyczącego migracji w okresie poakcesyjnym zmienna zdająca sprawę z liczby członków gospodarstwa domowego przebywających zagranicą okazała się być statystycznie istotna i wskazywała na dość silny dodatni wpływ na decyzję o migracji.

4.2. Regionalne zróżnicowanie WMKS

W wielu pracach akcentuje się fakt istnienia regionów, w których sieci społeczne wydają się mieć kapitalne znaczenie dla utrwalania się i instytucjonalizacji procesów migracyjnych. W omawianych badaniach A. Górny i D. Stoli nad zasobem migracyjnego kapitału społecznego w gospodarstwach domowych w sześciu miejscowościach usytuowanych w różnych częściach naszego kraju pokazano, iż średnia wartość używanego przez nich wskaźnika zasobu kapitału społecznego (wskaźnik II, patrz przyp. 35) waha się znacząco – od 0,68 dla miasta Warszawy do 3,80 dla niewielkiej liczącej blisko 10 tys. mieszkańców śląskiej gminy Łubniany. Czy dane Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności potwierdzają występowanie podobnego zróżnicowania? Przyjrzyjmy się średnim wartościom WMKS dla poszczególnych województw Polski w okresie poakcesyjnym i jego zmianie na przestrzeni tych 6 lat (Rysunek 11).

Rys. 11. Wartości Wskaźnika Migracyjnego Kapitału Społecznego po 1 maja 2004 r. oraz zmiana w stosunku do okresu przedakcesyjnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL/OBM.

Powyższy kartogram obrazuje, jakim zróżnicowaniem cechuje się średnia wartość Wskaźnika Migracyjnego Kapitału Społecznego i jak różny w stosunku doń efekt wywołała zmiana w postaci wejścia Polski do Unii Europejskiej. Przed 1 maja 2004 r. w czołówce województw o najwyższym średnim Wskaźniku Migracyjnego Kapitału Społecznego znajdowały się regiony, w których tradycje migracji były dość już okrzepłe, a sieci migranckie wiążące je z poszczególnymi krajami docelowymi były znane badaczom (Podkarpackie, Podlaskie, Małopolskie, Opolskie czy Lubelskie). Najniższymi wartościami WMKS cechowały się obszary, gdzie mobilność była dość niska (Łódzkie, Kujawsko-pomorskie, Lubuskie).

Niemniej jednak akcesja Polski do Unii Europejskiej nie w każdym przypadku wpłynęła na osłabienie tych więzi i spadek znaczenia kapitału społecznego. W przypadku województwa podkarpackiego czy małopolskiego nastąpił nawet wzrost WMKS, co sprawiło, że województwa te utrzymały czołową pozycję w tym swoistym „rankingu”. Warto podkreślić, że dla tych dwu regionów jednym z kluczowych krajów docelowych były i są nadal Stany Zjednoczone, w stosunku do których ustawodawstwo związane z przekraczaniem granicy czy możliwościami podjęcia pracy nie zmieniły się.

Trudno się doszukać klucza do procesów zmian poziomu migracyjnego kapitału społecznego. W jednym przypadku akcesja Polski do Unii wzmacnia istniejące sieci migracyjne, w innym radykalnie je osłabia. *Casus* województwa podlaskiego nie pozwala na huraoptymistyczne przyjęcie hipotezy, iż w momencie akcesji w przypadku województw, w których istniał już stosunkowo spory udział emigrantów do Wielkiej Brytanii (jak choćby w Kujawsko-Pomorskiem – 18,6%, Łódzkiem – 19,76% czy na Pomorzu – 18,53%), bezwzględnie zadziałały sieci wzajemnych powiązań i obecni już na brytyjskim rynku pracy migranci zaczęli ściągać na Wyspy swoich krewnych. Wyjaśnienie to jednak poza wyjątkiem Podlasia na gruncie otrzymanych wyników daje się obronić.

Ostatnią kwestią, jaką w kontekście omawianych powyżej zagadnień dotyczących migracyjnego kapitału społecznego warto poruszyć są kulturowe kompetencje migrantów w postaci znajomości języka kraju docelowego. Daje się zauważyć pewną niezbyt silną zależność (którą znów mocno zaburza województwo podlaskie) polegającą na wzroście średniej wartości WMKS w regionach, które miały dotychczas wysoki udział emigrantów do Wielkiej Brytanii lub Stanów Zjednoczonych. Sugerowałoby to, że być może spore znaczenie dla podjęcia wyjazdów zagranicznych ma praktyczna znajomość języka angielskiego zdobyta w trakcie migracji na Wyspy lub za Atlantyk. Niestety argumentacja na rzecz powyższego stwierdzenia nie wydaje się być wystarczająca (zależność ta nie jest silna – poza Podlasiem wbrew postulowanej regule, spada wartość WMKS w Świętokrzyskiem czy na Górnym Śląsku), choć oczywiście trudno upierać się, że dane BAEL są odpowiednimi do badania tego typu zjawisk. Niemniej jednak może to być ciekawym punktem wyjścia do dalszych badań.

Podsumowanie

Niniejsza praca miała na celu przynieść odpowiedzi na podstawowe pytania o charakter migracji z Polski na przełomie lat 90. ubiegłego stulecia i pierwszej dekady XXI w. Szczególna w tym kontekście uwaga została poświęcona akcesji Polski do Unii Europejskiej, która zapoczątkowała fundamentalne zmiany w geografii, strukturze i skali omawianego zjawiska. Klucz koncepcyjny zaczerpnięty z prac badaczy mobilności przestrzennej (Massey 1994, Górny, Kaczmarczyk 2003), pozwolił na systematyczną analizę materiału empirycznego do tej pory wykorzystywanego w stosunkowo niewielkim stopniu.

Opis makrostrukturalny zjawisk dowiódł wysokiej selektywności migracji – największą rolę w tym procesie odgrywają wiek ($WSM_{\text{wiek}=20-40} = 1,21$ po 1 maja 2004 r.), płeć ($WSM_{\text{płeć}=M} = 0,35$) oraz wykształcenie ($WSM_{\text{wykształcenie}=wyższe} = 0,42$ i $WSM_{\text{wykształcenie}=zawodowe} = 0,30$) a także miejsce pochodzenia migranta (typ miejscowości oraz województwo). Nie bez znaczenia okazały się również główne źródło utrzymania oraz struktura gospodarstwa domowego, z którego pochodzi migrant. Część zmian, jakie w stosunku do selektywności zaszły po 1 maja 2004 r., wydaje się być skutkiem zmiany głównego kraju docelowego migracji – o ile przed akcesją były nim Niemcy, o tyle po akcesji największy udział w ogólnym odpływie ludności z Polski zanotowała Wielka Brytania. Otwarcie brytyjskiego rynku pracy dla przybyszy z krajów UE8 dało szansę na „uwolnienie” nadwyżki w postaci *zbędnej siły roboczej* i swoisty *crowding-out* głównie z terenów wiejskich.

Opis mikrostrukturalny umożliwił zidentyfikowanie mechanizmów, które działając na najniższym możliwie poziomie – jednostek i ich gospodarstw domowych – decydują o każdym pojedynczym fakcie wyjazdu zagranicę. Techniką używaną w tej części pracy był ekonometryczny model regresji logistycznej dla zmiennej binarnej, którego oszacowane parametry w wielu miejscach potwierdziły wnioski dotyczące zależności pomiędzy określonymi charakterystykami a faktem migracji płynące z analizy selektywności. Niemniej jednak, z uwagi na fakt istnienia pewnych różnic pomiędzy wynikami otrzymanymi w rozdziale I i II, przedyskutowana została kwestia zasadności stosowania tych dwu perspektyw badawczych.

Ostatni rozdział, w którym częściowo zbadany został poziom mezostrukturalny zjawisk migracyjnych, pokazał, iż sieci społeczne działające w grupach najbliższych osób – członków gospodarstw domowych (*a de facto* rodzin) – zyskały na znaczeniu z dniem wejścia Polski w struktury europejskie. Niemniej jednak wydaje się, iż sieci społeczne wiążące jednostki ponad więzami krwi i powinowactwa stają się relatywnie mniej istotne – wskazują na to wyniki dotyczące selektywności migracji ze względu na województwo zamieszkania.

Obraz zjawisk migracyjnych zaprezentowany w tej pracy jest jednym z najpełniejszych, jakie funkcjonowały w dotychczasowej literaturze przedmiotu. Fakt dysponowania dobrej jakości materiałem empirycznym pochodzącym z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności, na podstawie którego wszelkie wnioski dotyczące populacji generalnej (na poziomie całego kraju i poszczególnych województw) są w dużym stopniu uzasadnione sprawił, że możliwe było ukazanie fenomenu migracji takim, jak go zwykli widzieć badacze – złożonym i wieloaspektowym.

Bibliografia

- Aktywność ekonomiczna ludności Polski: III kwartał 2006*. GUS. Warszawa 2007
- Babbie E. (2007). *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa.
- Bourdieu P, L. Wacquant (2001). *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Warszawa
- Cieślak D. (1992). *Demografia. Metody analizy i prognozowania*, Warszawa
- Coleman J.(1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*. Supplement 94, s. 95-112.
- Debata w redakcji Gazety Wyborczej: drenaż mózgow czy wentyl bezpieczeństwa?*. On line (audio). Dostęp 12. maja 2008. <http://praca.gazeta.pl/gazetapraca/1,74938,3432141.html>
- Durkheim E. (1999). *O podziale pracy społecznej*, Warszawa.
- Drinkwater S., J. Eade, M. Garapich (2006). *Poles Apart? EU Enlargement and the Labour Market Outcomes of Immigrants in the UK*. IZA DP 2410.
- Faist T., Red. Hammer T., G. Brochmann, K. Tamas, T. Faist (1997). The Crucial Meso-Level. In *International Migration, Immobility and Development*, Oxford.
- Fihel A., P. Kaczmarczyk, M. Okólski (2007). *Migracje „nowych Europejczyków” – teraz i przedtem*, Warszawa.
- Górny A., P. Kaczmarczyk (2003). *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*. Seria: Prace migracyjne, nr 49, ISS UW.
- Górny A., D. Stola. Red. E. Jaźwińska, M. Okólski (2001). Akumulacja i wykorzystanie migracyjnego kapitału społecznego. In *Ludzie na huśtawce*, Warszawa.
- Grabowska-Lusińska I., M. Okólski (2008). Migracja z Polski po 1 maja 2004 r.: jej intensywność i kierunki geograficzne oraz alokacja migrantów na rynkach pracy krajów Unii Europejskiej. *CMR Working Papers 33/91*, Warszawa.
- Greene W. (2003). *Econometric Analysis*, New York.
- Grzymała-Kazłowska A. Red. E. Jaźwińska, M. Okólski. (2001). Dynamika sieci migranckich: Polacy w Brukseli. In *Ludzie na huśtawce*, Warszawa.
- Hobbs H. (1942). Specificity and Selective Migration. *American Sociological Review*. 7/6.
- Iglicka K. (2003). *Priorytety i kierunki rozwoju polskiej polityki migracyjnej*. Seria: Analizy i Opinie, Instytut Spraw Publicznych.
- Jaźwińska E. (2000). *Metody ilościowe w badaniach nad migracjami międzynarodowymi*. Seria: Prace migracyjne, nr 36, ISS UW.
- Jaźwińska E., W. Łukowski, M. Okólski (1997). *Przyczyny i konsekwencje emigracji z Polski*. Seria: Prace migracyjne. nr 7, ISS UW.
- Kaczmarczyk P. Red. E. Jaźwińska, M. Okólski (2001). Uwarunkowania procesów migracyjnych z perspektywy społeczności „wysyłającej”. In *Ludzie na huśtawce*, Warszawa.
- Kępińska E. (2006). *Recent Trends in International Migration. The 2006 SOPEMI Report for Poland*. Seria: Prace migracyjne, ISS WP 15/73, Warszawa.
- Recent Trends in International Migration. The 2007 SOPEMI Report for Poland*. Seria: Prace migracyjne, ISS WP 29/87, Warszawa 2007.
- Lee E. (1966). Theory of migration. *Demography*. 3, s. 47-57.
- Long L. (1973). Migration Differentials by Education and Occupation: Trends and Variations. *Demography*. 10/2, s. 243-258.

- Massey D. et al. (1987). *Return to Aztlan: The social process of international migration from Western Mexico*, UCP.
- Massey D. et al. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. 19/3, s. 431-466.
- Mioduszewska M. (2008). Selektowność migracji z Polski w świetle danych BAEL/OBM. *Biuletyn Migracyjny*. nr 16.
- Mycielski J. (2005). *Skrypt z Ekonometrii*. WNE UW, Warszawa.
- Mycielski J. (2007). *Slajdy do konwersatorium z Ekonometrii II*. WNE UW, Warszawa.
- Merton R.K. (1982). *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa.
- Okólski M. (1996). Poland's population and population movements: an overview. In *Causes and Consequences of Migration in Central and Eastern Europe*, Warszawa.
- Red. Jaźwińska E., Okólski M. (2001). Mobilność międzynarodowa ludności w okresie transformacji. In *Ludzie na huśtawce*, Warszawa.
- Okólski M., M. Mioduszewska (2007, w druku). *Direct demographic consequences of post-accession migration for Poland*.
- Osipowicz D. Red. E. Jaźwińska, M. Okólski (2001) Marginalizacja społeczna migrantów. In *Ludzie na huśtawce*, Warszawa.
- Portes A., J. Sensenbrenner (1993). Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. *The American Journal of Sociology*. 98/6, 1320-1350.
- Robinson W. (1950). Ecological Correlations and the Behavior of Individuals. *American Sociological Review*. 15/3, s. 351-357.
- Sakson B. Red. E. Jaźwińska, M. Okólski (2001). Źródła pionierskiego łańcucha migracyjnego. In *Ludzie na huśtawce*, Warszawa.
- Schlottman A., Jr H. Herzog, (1984). Career and Geographic Mobility Interactions: Implications for the Age Selectivity of Migration. *The Journal of Human Resources*. 19/1, Madison, s. 72-86.
- Employment Status and the Decision to Migrate. *The Review of Economics and Statistics*. 63/4, 1981, s. 590-598.
- Shryock H. Jr, (1965). Nam Ch. Educational Selectivity of Interregional Migration. *Social Forces*. 43/3, s. 299-310.
- Stola D. Red. E. Jaźwińska, M. Okólski (2001). Międzynarodowa mobilność zarobkowa w PRL. In *Ludzie na huśtawce*, Warszawa.
- Tefelski M. Red. E. Jaźwińska, M. Okólski (1996). The case of family network illustrated by emigration from Monki area. In *Causes and Consequences of Migration in Central and Eastern Europe*, Warszawa.
- Vega A., R.G. Rumbaut (1991). Ethnic Minorities and Mental Health. *Annual Review of Sociology*. 17, s. 351-383.

Spis rysunków

Rys. 1. Klasyczny schemat badawczy w naukach społecznych	9
Rys. 2. Schemat postępowania w prezentowanym badaniu	11
Rys. 3. Struktura próbkowania w BAEL	12
Rys. 4. Struktura rekordów w bazie BAEL	14
Rys. 5. WSM _{wiek=20-40} dla poszczególnych województw	27
Rys. 6. WSM _{pleć=M} dla poszczególnych województw.....	28
Rys. 7. WSM _{wykształcenie=wyższe} dla poszczególnych województw.....	29
Rys. 8. Kierunki emigracji z Polski przed i po 1 maja 2004 r.	32
Rys. 9. Poziom urbanizacji województw i Współczynniki Selektowności Migracji ze względu na region, z którego pochodzą migranci	37
Rys. 10. Wartości ilorazów szans dla modeli A i B dla zmiennej „województwo”	50
Rys. 11. Wartości Wskaźnika Migracyjnego Kapitału Społecznego po 1 maja 2004 r. oraz zmiana w stosunku do okresu przedakcesyjnego	59

Spis tabel

Tabela 1. Typologia koncepcji teoretycznych dotyczących migracji międzynarodowych z wybranymi przykładami	8
Tabela 2. Liczebność migrantów w próbie BAEL w wybranych okresach badania	12
Tabela 3. Korzyści i wady czerpania danych z bazy BAEL	15
Tabela 4. Wartości Współczynnika Selektowności Migrantów dla wybranych kategorii ...	22
Tabela 5. Udział poszczególnych województw w całkowitym odpływie ludności z Polski oraz Współczynniki Selektowności Migracji dla poszczególnych województw	25
Tabela 6. WSM liczba członków dla poszczególnych województw	30
Tabela 7. Współczynniki Selektowności Migracji dla wybranych kategorii w odpływie ludności do Niemiec i Wielkiej Brytanii	33
Tabela 8. Mediana wieku emigrantów do Wielkiej Brytanii i Niemiec	35
Tabela 9. Współczynniki Selektowności Migracji dla kategorii wykształcenia wyższego i zawodowego po 1 maja 2004 r.	36
Tabela 10. Udział osób studiujących w wieku 18-24 lata w ogólnej populacji w wieku 18- 24 lata dla nowych krajów członkowskich Unii	36
Tabela 11. Hipotezy badawcze dla modelowania zjawiska migracji metodą <i>logit</i>	43
Tabela 12. Wartości pseudo-R ² dla Modelu A i B	44
Tabela 13. Własności predykcyjne Modelu A i B dla punktu odcięcia (<i>cut-off</i>) 50%	45
Tabela 14. Wartości ilorazów szans dla modeli A i B oraz poziom istotności β	46
Tabela 15. Rozkład liczba aktualnych migrantów w gospodarstwach domowych przed- i po 1 maja 2004 r.	57
Tabela 16. Rozkład liczba aktualnych migrantów w gospodarstwach domowych przed- i po 1 maja 2004 r. dla dwu głównych krajów docelowych	57

Spis załączników

Załącznik nr 1: Tabela 17. Udział poszczególnych krajów w ogólnym odpływie ludności z Polski (w %)	66
Załącznik nr 2: Tabela 18. Współczynnik Selektywności Migracji ze względu na klasę miejscowości zamieszkania dla poszczególnych województw	67

Załącznik nr 1

Tabela 17. Udział poszczególnych krajów w ogólnym odpływie ludności z Polski (w %)

Kraj	Udział w odpływie	
	Przed 1 maja 2004 r.	Po 1 maja 2004 r.
Wielka Brytania	9,7	31,4
Niemcy	32,1	18,9
Irlandia	1,4	9,1
Włochy	11,9	8,4
Hiszpania	2,6	3,1
Austria	2,9	1,5
Belgia	3,4	1,7
Holandia	3,0	3,0
Francja	3,8	3,2
Grecja	1,6	1,5
Szwecja	1,0	1,9
pozostałe kraje UE	0,7	2,0
Norwegia	0,5	2,0
pozostałe kraje europejskie	1,1	1,5
USA	19,3	9,1
Kanada	1,0	0,8
pozostałe kraje świata	3,9	0,9
ogółem	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL/OBM.

Załącznik nr 2

Tabela 18. Współczynnik Selektowności Migracji ze względu na klasę miejscowości zamieszkania dla poszczególnych województw

Województwo	Przed 1 maja 2004 r.			Po 1 maja 2004 r.		
	WSM _{kl.miejsc.=} duże miasta*	WSM _{kl.miejsc.=} małe miasta	WSM _{kl.miejsc.=} wieś	WSM _{kl.miejsc.=} duże miasta	WSM _{kl.miejsc.=} małe miasta	WSM _{kl.miejsc.=} wieś
Dolnośląskie	-0,58	0,43	-0,10	-0,18	0,20	-0,13
Kujawsko-pomorskie	-0,15	0,08	0,09	0,04	-0,16	0,06
Lubelskie	-0,35	0,22	-0,01	-0,08	0,22	-0,09
Lubuskie	-0,09	0,14	-0,11	-0,05	0,21	-0,23
Łódzkie	-0,03	0,29	-0,28	-0,05	-0,12	0,17
Małopolskie	-0,16	0,04	0,07	-0,64	0,35	0,19
Mazowieckie	0,03	0,18	-0,14	-0,12	0,46	-0,12
Opolskie	-0,43	-0,31	0,40	-0,53	0,05	0,09
Podkarpackie	-0,51	0,06	0,05	-0,31	-0,11	0,11
Podlaskie	-0,11	0,12	-0,03	0,38	0,10	-0,29
Pomorskie	0,47	0,08	-0,54	0,01	0,00	-0,01
Śląskie	0,21	-0,49	0,31	0,30	-0,25	-0,34
Świętokrzyskie	-0,15	0,22	-0,11	-0,12	0,12	-0,05
Warmińsko-mazurskie	-0,12	0,23	-0,20	-0,06	0,06	-0,03
Wielkopolskie	0,02	0,05	-0,05	-0,37	0,34	-0,15
Zachodniopomorskie	-0,25	0,28	-0,12	0,05	0,15	-0,23
Ogółem	-0,30	0,10	0,15	-0,22	0,11	0,08

* przez duże miasta oraz małe miasta rozumie się miasta o liczbie mieszkańców odpowiednio: powyżej 100 tys. i do 100 tys.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL/OBM.